



ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών “Σχολική Ψυχολογία”

Ακαδημαϊκό έτος: 2020 - 2021

Ειδίκευση: Εφαρμογές Ψυχολογίας στη σχολική κοινότητα

Τμήμα Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Οι διαστάσεις της φιλίας και η σχέση τους με την αίσθηση ευεξίας στην παιδική ηλικία

Αννούση Αικατερίνη ΑΜ : ΣΧΨ2021701

Επόπτρια : Επίκουρη καθηγήτρια : Λαμπροπούλου Αικατερίνη

Σημείωμα του Συγγραφέα

Το δοκίμιο αυτό αποτελεί διπλωματική εργασία που συντάχθηκε για το ΠΜΣ “Σχολική Ψυχολογία, Τμήμα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και υποβλήθηκε τον Φεβρουάριο του 2021.

Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Τριμελής επιτροπή : Λαμπροπούλου Αικατερίνη Επ. Καθηγήτρια

Λιανός Παναγιώτης

Διδάκτωρ

Χατζηχρήστου Χρυσή

Καθηγήτρια

Περίληψη

Η παρούσα εργασία μελετά τη σχέση της φιλίας και των διαστάσεών της σε σχέση με τη σχολική ευεξία στην παιδική ηλικία. Πιο συγκεκριμένα αναλύεται η έννοια της φιλίας, οι βασικοί παράγοντες και οι διαστάσεις της, καθώς και η σημασία της στην ανάπτυξη των παιδιών. Παράλληλα μελετάται η σχέση αυτών των διαστάσεων με την ευεξία των παιδιών της σχολικής ηλικίας.

Στην έρευνα συμμετείχαν 184 παιδιά δημόσιων δημοτικών σχολείων από την ευρύτερη περιοχή των Αθηνών. Για τη συλλογή των δεδομένων χορηγήθηκε η Mc Gill κλίμακα αξιολόγησης φιλίας, καθώς και η κλίμακα υποκειμενικής αίσθησης ευεξίας στο σχολείο (Mendelson & Aboud, 2014 · Tian, Wang & Huebner, 2015). Χορηγήθηκαν και ερωτήσεις δημογραφικού περιεχομένου.

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, τα παιδιά υιοθετούν θετική στάση ως προς τη δημιουργία φιλικών σχέσεων και τόνισαν ιδιαίτερα τις διαστάσεις των φιλικών σχέσεων που αφορούν τη συντροφικότητα, την αλληλοβοήθεια, την οικειότητα, την αυτοεπιβεβαίωση, την αξιοπιστία στη συνεργασία και τη συναισθηματική ασφάλεια. Επιπλέον βρέθηκαν διαφορές ως προς το φύλο με τα αγόρια να βιώνουν χαμηλότερα το αίσθημα της αυτοεπιβεβαίωσης, της συναισθηματικής ασφάλειας αλλά και της σχολικής ευεξίας μέσω της φιλίας σε σχέση με τα κορίτσια. Τέλος, σύμφωνα με τα ευρήματα, φάνηκε ότι η σχολική ευεξία μπορεί να προβλεφθεί από τα αισθήματα αυτοεπιβεβαίωσης, συναισθηματικής ασφάλειας αλλά και από το γενικό βαθμό των μαθητών, την ηλικία τους και την εκπαίδευση του πατέρα.

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη κατάλληλων προγραμμάτων κοινωνικής και συναισθηματικής αγωγής στο σχολείο, με στόχο την ενίσχυση της σχολικής ευεξίας και της ψυχοκοινωνικής προσαρμογής των παιδιών.

Λέξεις – κλειδιά : φιλία, παιδική ηλικία, σχολική ευεξία

Abstract

This paper studies the relationship between friendship and its dimensions in relation to school well-being in childhood. In particular the concept of friendship is analyzed, key factors and dimensions as well as the importance of the development of children. At the same time, the relationship between these dimensions and the well-being of school-age children is studied.

The research study involved 184 children of public elementary schools from the greater Athens area. For data collection, the Mc Gill Friendship Assessment Scale was administered, as well as the Subjective School Wellness Scale (Mendelson & Aboud, 2014 ·Tian, Wang & Huebner, 2015). Demographic questions were also provided.

According to the research findings, children adopt a positive attitude towards building friendships and particularly emphasized the dimensions of friendships in terms of companionship, mutual aid, intimacy, self-affirmation, trust in cooperation and emotional safety. In addition, gender differences were found with boys experiencing lower feelings of self-affirmation, emotional safety and school well-being in comparison to the girls. Finally, according to the findings, it appeared that school well-being can be predicted by feelings of self-affirmation, emotional safety but also by the general grade of the students, their age and the education of their father.

The results of the present research can contribute to the development of appropriate social and emotional education programs in school, with the aim of enhancing school well-being and psychosocial adjustment of children.

Keywords: friendship, childhood, school well-being

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Abstract	4
Εισαγωγή.....	6
Η έννοια της Φιλίας στην Παιδική Ηλικία.....	7
Ευεξία στην Παιδική Ηλικία	23
Φιλία και Ευεξία στην Παιδική Ηλικία.....	33
Ερευνητικοί Στόχοι.....	41
Μέθοδος	43
Συμμετέχοντες	43
Μέσα συλλογής δεδομένων	45
Διαδικασία	48
Αποτελέσματα.....	49
Περιγραφικοί Στατιστικοί Δείκτες.....	50
Συγκρίσεις Μέσων Όρων	53
Συζήτηση.....	59
Περιορισμοί – Προτάσεις.....	64
Βιβλιογραφία.....	66

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1 : Συχνότητες ως προς το επάγγελμα του πατέρα	44
Πίνακας 2 : Συχνότητες ως προς το επάγγελμα της μητέρας.....	45
Πίνακας 3 : Περιγραφικοί στατιστικοί δείκτες για τις μεταβλητές ηλικία και τους βαθμούς στα μαθήματα	46
Πίνακας 4 : Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις για τους παράγοντες της φιλίας και της σχολικής ευεξίας στο σύνολο των συμμετεχόντων.....	51
Πίνακας 5 : Μέσοι όροι και τιμή t των διαστάσεων ως προς το φύλο.....	53
Πίνακας 6 : Μέσοι όροι και τιμή t της σχολικής ευεξίας ως προς την τάξη φοίτησης.....	54
Πίνακας 7 : Μέσοι όροι και τιμή κριτηρίου Kruskal Wallis των διαστάσεων ως προς την εκπαίδευση του πατέρα.....	55
Πίνακας 8 : Ανάλυση βηματικής παλινδρόμησης : Συντελεστές παλινδρόμησης για τη στατιστική πρόβλεψη της σχολικής ευεξίας.....	58

Εισαγωγή

Η φιλία και η σχέση της με την σχολική ευεξία αποτελούν ένα σύγχρονο θέμα, καθώς και οι δύο αυτές έννοιες σχετίζονται με την προσαρμογή των παιδιών στο σχολικό περιβάλλον αλλά και με τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσουν μέσα σε αυτό. Η μελέτη των φιλικών σχέσεων που συνάπτουν τα παιδιά στο σχολικό πλαίσιο σε συνάρτηση με το αίσθημα της ευεξίας που νιώθουν στο σχολείο είναι πολύ σημαντική, αρκεί να αναλογιστεί κανείς πως η υποχρεωτική εκπαίδευση στην Ελλάδα διαρκεί εννέα χρόνια, διάστημα κατά το οποίο το άτομο συνδιαμορφώνει το περιβάλλον του αλλά και διαμορφώνεται από αυτό. Η δομή της βιβλιογραφικής ανασκόπησης της εργασίας περιλαμβάνει αρχικά αναφορές στον προσδιορισμό της έννοιας της φιλίας, στις μεταβλητές που φαίνεται να σχετίζονται με τη δημιουργία και τη διατήρηση μιας φιλίας, στα χαρακτηριστικά της παιδικής φιλίας, στη σημασία αυτής για την ανάπτυξη των παιδιών αλλά και στις φιλικές σχέσεις που αποκτούν τα παιδιά ανάλογα με το φύλο στο οποίο ανήκουν. Στη συνέχεια αναλύεται η έννοια και τα είδη της ευεξίας, το μοντέλο της ευεξίας σε επίπεδο σχολικής κοινότητας, η σχέση της με την ποιότητα της ζωής, αλλά επισημαίνεται τόσο η αντικειμενική όσο και η υποκειμενική θεώρηση της ευεξίας ειδικά στην παιδική ηλικία. Τέλος, επιχειρείται η περιγραφή των ερευνών που έχουν μελετήσει τη σχέση της φιλίας με τη σχολική ευεξία διεθνώς τόσο ως προς τα οφέλη στη ψυχοκοινωνική προσαρμογή των παιδιών όσο και σε πιθανούς παράγοντες επικινδυνότητας. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση θέτει το θεωρητικό πλαίσιο που αποτέλεσε τη βάση και το έναυσμα για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας.

Η έννοια της Φιλίας στην Παιδική Ηλικία

Ο Προσδιορισμός της Έννοιας της Φιλίας

Η φιλία έχει αποτελέσει αντικείμενο συζητήσεων και μελέτης από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Η φράση του Αριστοτέλη «Κανένας δεν θα επέλεγε μία κατάσταση, όπου θα είχε όλα τα αγαθά του κόσμου, αλλά δεν θα είχε φίλους» από το έργο του «Ηθικά Νικομάχεια», αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της σημασίας της έννοιας της φιλίας στη ζωή των ανθρώπων. Κατά τη δεκαετία του 1970, οι κοινωνικοί επιστήμονες έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στην έννοια της φιλίας και στο ρόλο που αυτή διαδραματίζει στην ανάπτυξη και στην εξέλιξη του ατόμου μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Πιο συγκεκριμένα, το ενδιαφέρον για την έννοια της φιλίας αναζωπυρώθηκε όταν η κοινωνιολογική έρευνα και προσέγγιση απομακρύνθηκε από τις παραδοσιακές θεωρίες της κοινωνικοποίησης, δίνοντας πλέον έμφαση στην κοινωνική δόμηση της αλληλεπίδρασης των παιδιών με τους συνομήλικους τους, καθώς και στη σημασία της αλληλεπίδρασης για την ανάπτυξη και τη μετέπειτα ζωή των μαθητών στην κοινωνία.

Τα βασικά αντικείμενα της έρευνας είναι ο ρόλος που διαδραματίζει η φιλία στη γνωστική ανάπτυξη και στην κοινωνικοποίηση των παιδιών σε κάθε στάδιο της ζωής τους, τα κριτήρια με τα οποία τα παιδιά επιλέγουν τους φίλους τους, καθώς και η σημασία αυτών στην μετέπειτα εξέλιξη του παιδιού (Korkiamäki, 2011). Η έννοια της φιλίας, σύμφωνα με τους ερευνητές, δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί ακριβώς κι αυτό διότι πρόκειται περισσότερο για μία «αφηρημένη έννοια», όπως είναι για παράδειγμα η αγάπη. Άλλωστε, για κάθε άτομο, το είδος της φιλικής σχέσης είναι διαφορετικό και καλύπτει συγκεκριμένες ανάγκες του. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η έννοια της φιλίας να μην μπορεί να οριστεί με μία συγκεκριμένη έννοια, αφού σε κάθε περίπτωση διαμορφώνεται από τα προσωπικά βιώματα και εμπειρίες του κάθε ατόμου. Γενικότερα, η φιλία είναι μία σταθερή στο χρόνο σχέση, που χαρακτηρίζεται από συμπάθεια,

αμοιβαιότητα, αγάπη και κοινές στιγμές με το φίλο ή τη φίλη. Η μεγάλη χρονική διάρκεια και η στενή σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ατόμων αποτελούν δύο ακόμη χαρακτηριστικά της φιλίας. Αξίζει να αναφερθεί, επίσης, ότι σημαντικές για τη φιλία είναι και έννοιες όπως η εθελοντική σχέση και η συναισθηματική αλληλεπίδραση, το ενδιαφέρον, η ασφάλεια, καθώς και η διασκέδαση (Rubin & Ross, 2012).

Βασικές Διαστάσεις της Φιλίας

Η φιλία αποτελεί μία σχέση, στο πλαίσιο της αμοιβαιότητας και της συνεργασίας, όπου το κάθε μέλος δείχνει αληθινό ενδιαφέρον για το άλλο μέλος. Συνήθως αναπτύσσεται ανάμεσα σε άτομα όμοια ως προς την ηλικία, τα ενδιαφέροντα και τους στόχους. Στην παιδική ηλικία, η φιλική σχέση αρχίζει απλά και σιγά-σιγά, συνήθως μέσα από κάποια δραστηριότητα, όπως είναι το παιχνίδι. Ξεκινάει, δηλαδή, θα μπορούσε να πει κανείς από μία απλή γνωριμία, που μπορεί να γίνει είτε σε κάποιο κοινωνικό γεγονός (π.χ. πάρτι), είτε στο σχολείο ή στο πάρκο (Rubin & Ross, 2012).

Σημαντικά στοιχεία αυτής της σχέσης είναι η αλληλοβοήθεια, η συνεργασία, η θετική στάση, ο κοινός σκοπός, η συντροφιά, η συναισθηματική ασφάλεια και άλλα. Καθεμιά από τις διαστάσεις αυτές έχει ωφελμιστικό σκοπό, μέσω της επίλυσης των προβλημάτων που αντιμετωπίζει το άλλο άτομο. Οι φιλίες, άλλωστε, σε αυτή την ηλικία δημιουργούνται αυθόρμητα και βασίζονται στην αφοσίωση (Καλάτη, 2014).

Η Φιλία στην Παιδική Ηλικία

Κατά την παιδική ηλικία, η φιλία μεταξύ δύο παιδιών αναπτύσσεται μέσα σε ένα κοινό περιβάλλον, στο οποίο συνηθίζουν να δραστηριοποιούνται και να παίζουν τα παιδιά, όπως είναι το σχολείο ή η γειτονιά. Επιπλέον, μέσα από την αλληλεπίδρασή τους, τις κοινές εμπειρίες και τα

βιώματά τους διαμορφώνεται και το επίπεδο της ποιότητας της μεταξύ τους σχέσης, αλλά και ο αριθμός των φιλικών σχέσεων που θα αναπτύξουν (Schaffer, 1996).

Σύμφωνα με τον Rubin (1985), η έννοια της φιλίας είναι δυνατόν να αλλάζει ιδιαίτερα κατά την ηλικία αυτή, αφού οι φιλικές σχέσεις των παιδιών χαρακτηρίζονται περισσότερο από ενθουσιασμό, ζωντάνια, αλλά και αστάθεια, η αμοιβαιότητα και η σχετικά σταθερή συναισθηματική επαφή στο χρόνο αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της φιλίας μεταξύ δύο παιδιών που συμπαθούν το ένα το άλλο. Επίσης στη φιλία παίζει σημαντικό ρόλο και η ομοιότητα των μελών ως προς τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά τους και η ισοτιμία της σχέσης (Γαλανάκη, 2003).

Προηγούμενες μελέτες έδειξαν ότι στη μέση παιδική ηλικία, περισσότερο από το 30% των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων ενός παιδιού αφορά τους φίλους του. Κατά τον Ladd (1999), στην αναπτυξιακή αυτή περίοδο της ζωής του, το παιδί είναι πιθανό να αναθεωρεί τους στόχους και τις προτεραιότητές τους και, κατά συνέπεια, να επικεντρώνεται περισσότερο στην αποδοχή από την παρέα μιας ομάδας ομόφυλων συνομήλικων παρά στην αναζήτηση συντρόφων στο παιχνίδι. Επιπλέον, στην ηλικία αυτή, η κοινωνική αποδοχή και η αίσθηση να ανήκουν σε μία κοινωνική ομάδα έχουν πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της συμπεριφοράς και της προσωπικότητας του παιδιού. Οι κανόνες της ομάδας ή της παρέας και, κατ' επέκταση, η εξερεύνηση διαφορετικών συμπεριφορών (αποδεκτών ή μη), καθώς και στάσεων αποτελούν κυρίαρχο αντικείμενο ενασχόλησης των παιδιών σε αυτή την περίοδο της ζωής τους, τα οποία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα στη διατήρηση της θέσης τους στην ομάδα, αλλά και στο ενδεχόμενο απόρριψής τους από τους συνομήλικους τους,

Έχει παρατηρηθεί ότι τα μικρά παιδιά, ηλικίας μεταξύ 8 και 12 ετών, τείνουν να δημιουργούν περισσότερο φιλικές σχέσεις με παιδιά του ίδιου φίλου (Parker & Asher, 1993). Σύμφωνα με την Χατζηχρήστου (2015), η αποδοχή, η συντροφικότητα, η αφοσίωση, η αλληλοϋποστήριξη και ο σεβασμός για τον άλλον αποτελούν τα πέντε βασικά χαρακτηριστικά στοιχεία της φιλίας στην παιδική ηλικία. Από την πρώτη σχολική ηλικία μέχρι την εφηβεία, τα

παιδιά θέλουν να νιώθουν αποδεκτά από τους φίλους τους, αλλά και να νιώθουν ότι οι φίλοι τους τα καταλαβαίνουν. Ενώ κατά τη διάρκεια της πρώτης σχολικής ηλικίας, τα παιδιά θεωρούν το μοίρασμα των παιχνιδιών βασικό στοιχείο μιας φιλίας, οι συμπάθειες, οι αντιπάθειες, καθώς και η προσφορά βοήθειας μπορούν να κάνουν τους μαθητές να επιλέξουν για φίλο κάποιον άλλον (Cook, 2010).

Επίσης, στη μέση σχολική ηλικία αρχίζει το κάθε παιδί να καταλαβαίνει τη σημασία της συνεργασίας και της αλληλοβοήθειας. Μέσα από τις φιλικές σχέσεις, εξάλλου, τα παιδιά αναπτύσσουν τις κοινωνικές δεξιότητές τους, όπως τη συνεργασία και την επικοινωνία, αποκτούν αυτογνωσία και ενισχύουν την αυτοεκτίμησή τους, ενώ παράλληλα αναπτύσσονται και υποστηρίζονται συναισθηματικά, καθώς ανακαλύπτουν τον κόσμο γύρω τους. Επίσης, τα παιδιά μέσα από τις φιλίες που διαμορφώνουν από πολύ μικρή ηλικία το χαρακτήρα τους, μαθαίνουν να αισθάνονται οικειότητα, να συμμορφώνονται σε αμοιβαίους κανόνες και αναπτύσσουν ενσυναίσθηση: στοιχεία, δηλαδή, που πρόκειται να επηρεάσουν τη μελλοντική ζωή τους, όπως είναι οι οικογενειακοί και ερωτικοί δεσμοί (Majors, 2012). Λόγω της ύπαρξης αμοιβαίας κοινωνικής έλξης, κατά την οποία το ένα παιδί συμπληρώνει το άλλο, ήδη από την παιδική ηλικία παρατηρούνται πιο σύνθετες δραστηριότητες μεταξύ στενών φίλων.

Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η απουσία φιλικών σχέσεων στην παιδική ηλικία δεν σημαίνει απαραίτητα ότι το παιδί δεν θα καταφέρει να αποτελέσει ενεργό πολίτη της κοινωνίας που θα είναι ένα αποδεκτό άτομο, όμως είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η δημιουργία φιλικών σχέσεων ενισχύουν σε μεγάλο βαθμό την αυτοεκτίμηση του παιδιού. Όμως, παρά τα σημαντικά πλεονεκτήματα που επιφέρει η δημιουργία φιλικών σχέσεων στην παιδική ηλικία, υπάρχουν και πολλοί παράγοντες, τόσο εσωτερικοί όσο και εξωτερικοί, που επιδρούν αρνητικά στη δημιουργία φιλικών σχέσεων κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας (Gaetner et. al., 2010).

Παράγοντες που σχετίζονται με τη Δημιουργία και τη Διατήρηση Φιλίας

Σύμφωνα με τα ευρήματα διεθνών ερευνών, περισσότερες πιθανότητες δημιουργίας φιλικών σχέσεων υπάρχουν για τα παιδιά που έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, το φύλο και η φυλή (Cook, 2010). Ένας ακόμη βασικός παράγοντας για την έναρξη μιας φιλίας δεν είναι μόνο τα χαρακτηριστικά όπως η ηλικία, το φύλο ή η φυλή, αλλά και ο παρόμοιος τρόπος σκέψης και συμπεριφοράς, καθώς και οι πεποιθήσεις των συμμαθητών, αλλά ακόμη και ο τρόπος που παίζουν τα παιδιά αποτελούν σημαντικά χαρακτηριστικά για τη δημιουργία μίας φιλικής σχέσης (Καλάτη, 2014).

Αρχικά, η δημιουργία και η διατήρηση φιλικών σχέσεων, σύμφωνα με προηγούμενες μελέτες, επηρεάζονταν από διάφορα χαρακτηριστικά που είχαν άμεση σχέση με την προσαρμογή των παιδιών στο κοινωνικό ή εκπαιδευτικό περιβάλλον. Τέτοια χαρακτηριστικά κοινωνικής προσαρμογής περιλαμβάνουν την προκοινωνική συμπεριφορά, την τάση για μοναχικότητα, την επιθετικότητα και τη θυματοποίηση (Wojslawowicz et. al., 2006). Ο Wojslawowicz και οι συνεργάτες του (2006) εξέτασαν χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των παιδιών, που συνδέονται με τη σταθερότητα των φιλικών σχέσεων και την ανάπτυξή τους και τα αποτελέσματά τους έδειξαν ότι η διατήρηση της ίδιας φιλίας μέσα στο χρόνο και η απώλεια μιας καλής και στενής φιλίας συνδέονται ιδιαίτερα με προβλήματα προσαρμογής. Επιπρόσθετα, η θυματοποίηση από τους συνομήλικους σχετίζεται άμεσα με τη δυσκολία δημιουργίας φιλικών σχέσεων κι αυτό είναι ευνόητο ιδιαίτερα όταν ένα άτομο θυματοποιείται και μένει αναγκαστικά στο περιθώριο. Ακόμη μία έρευνα έδειξε ότι η απώλεια φιλικών σχέσεων σχετιζόταν με υψηλότερα επίπεδα θυματοποίησης διαχρονικά, ενώ η σύναψη νέων φιλικών σχέσεων βρέθηκε να συνδέεται με χαμηλότερα επίπεδα θυματοποίησης (Wojslawowicz et al., 2006).

Επίσης, ένας σημαντικός παράγοντας που σχετίζεται με τη δημιουργία φιλικών σχέσεων στην παιδική ηλικία, αλλά και την ποιότητά τους, είναι η ιδιοσυγκρασία. Η ιδιοσυγκρασία αφορά το σύνολο των έμφυτων και σχετικά σταθερών στο χρόνο χαρακτηριστικών που εμφανίζονται σε

ένα παιδί από τις πρώτες μέρες της ζωής του και εξελίσσονται κατά την ανάπτυξή του (Reeves, 2012). Έρευνες έχουν δείξει ότι τα χαρακτηριστικά της ιδιοσυγκρασίας διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά δημιουργούν φιλίες, αντιλαμβάνονται και διαχειρίζονται τις διάφορες καταστάσεις στη ζωή τους, όπως είναι οι τσακωμοί, και τον τρόπο που επιλέγουν να πράξουν (Reeves, 2012). Ακόμη, τα εσωστρεφή ή εξωστρεφή αυτά χαρακτηριστικά καθορίζουν την κοινωνικότητα των παιδιών, όπως για παράδειγμα εάν είναι ευχάριστα, κοινωνικά ή όχι στις μεταξύ τους σχέσεις (Γαλανάκη, 2003 · Reeves, 2012).

Η πλειοψηφία των μελετών εξετάζει την έννοια της φιλίας στην παιδική ηλικία αποκλειστικά μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα. Προηγούμενες μελέτες έχουν δείξει το ρόλο που διαδραματίζουν συγκεκριμένα δομικά χαρακτηριστικά του σχολικού περιβάλλοντος, όπως είναι για παράδειγμα ο τρόπος διδασκαλίας μέσα στην τάξη, η οργάνωση των μαθητών, οι ευκαιρίες για αλληλεπίδραση μεταξύ τους και η δημιουργία φιλικών σχέσεων (Giotsa & Touloumakos, 2014). Επίσης, όταν το σχολικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από σταθερότητα και ενότητα, οι φιλικές σχέσεις μεταξύ ομηλίκων είναι επίσης πιο σταθερές και καταδεικνύουν καλύτερα χαρακτηριστικά (Giotsa & Touloumakos, 2014).

Μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί εκτός σχολικού περιβάλλοντος έχουν δείξει ότι ένα σημαντικό ποσοστό των σχέσεων που συνάπτουν να παιδιά, δημιουργούνται μέσω των κοινωνικών συναναστροφών τους στη διάρκεια διαφόρων εξωσχολικών δραστηριοτήτων, όπως στη γειτονιά ή σε άλλες κοινωνικές συναθροίσεις (Gaetner et al., 2010). Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι καθένα από αυτά τα πλαίσια διαδραματίζει μοναδικό ρόλο στην αναπτυξιακή πορεία των παιδιών, καθώς κάθε παιδί λαμβάνει διαφορετικά ερεθίσματα σε κάθε διαφορετικό περιβάλλον που βρίσκεται, καθώς η κάθε σχέση σε κάθε ένα από αυτά τα πλαίσια προσφέρει ξεχωριστές ευκαιρίες (Gaetner et al., 2010).

Επιπλέον, αρκετοί ερευνητές βρήκαν ότι όταν τα παιδιά αλλάζουν σχολικό περιβάλλον τείνουν να διακόπτουν τις φιλικές σχέσεις που είχαν και να δημιουργούν νέες, μέσα από το νέο τους

περιβάλλον. Επίσης, σε μελέτη για τις συνέπειες που μπορεί να επιφέρει η μετακίνηση του ατόμου σε άλλη πόλη ή γειτονιά καταγράφηκαν τα αποτελέσματα (Vernberg et. al, 2006). Σύμφωνα με τα αποτελέσματά της μελέτης, τα παιδιά που παρέμειναν στην ίδια κατοικία και στο ίδιο πλαίσιο, είχαν συνάψει πιο γερές φιλικές σχέσεις, που μπορούσαν να διαρκέσουν και πολύ περισσότερο διάστημα. Τέλος, η δημιουργία φιλικών σχέσεων και η σταθερότητά τους φαίνεται να σχετίζεται και με το πολιτισμικό υπόβαθρο των παιδιών. Για παράδειγμα, μια μελέτη σύγκρισης των φιλικών σχέσεων Ιταλών και Καναδών μαθητών, έδειξε ότι οι Ιταλοί μαθητές διατηρούσαν πιο σταθερές φιλίες μεταξύ τους σε σχέση με τις φιλίες που διατηρούσαν με τα παιδιά από τον Καναδά (Majors, 2012).

Χαρακτηριστικά της Παιδικής Φιλίας

Σύμφωνα με τη θεωρία της Joseph Epstein (1983), μία από τις σημαντικότερες θεωρητικούς που μελέτησε την έννοια της φιλίας, η επιλογή προσώπων με σκοπό τη σύνναψη φιλικών σχέσεων αποτελεί μία ενεργητική διαδικασία, η οποία καθορίζεται σημαντικά από γνωστικούς και εξελικτικούς παράγοντες, καθώς και από το εκάστοτε κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον. Όπως συμβαίνει με τις φιλικές σχέσεις μεταξύ ενηλίκων, η φιλία στην παιδική ηλικία αποτελεί μία συνεργατική διαδικασία, η οποία συνεπάγεται το κοινό ενδιαφέρον για την ικανοποίηση του άλλου και έχει ως βασικό αποτέλεσμα την επικύρωση της προσωπικής αξίας (Reeves, 2012). Τα παιδιά αναπτύσσουν φιλικές σχέσεις με άτομα όμοια ως προς την ηλικία, τους στόχους και τα ενδιαφέροντά τους. Επίσης, μέσα από το πλαίσιο των φιλικών σχέσεων, το παιδί καλλιεργεί την κατανόηση για τα συναισθήματα, τις σκέψεις και τις προθέσεις των άλλων ατόμων (Reeves, 2012).

Στο περιβάλλον του σχολείου, η φιλία προσδιορίζεται ως μία δυαδική σχέση και χαρακτηρίζεται από αμοιβαιότητα, ενώ έχει εθελοντικό χαρακτήρα. Αναγκαία και απαραίτητη συνθήκη για να θεωρηθεί μία σχέση φιλική είναι ο αμοιβαίος συναισθηματικός δεσμός που

αναπτύσσεται μεταξύ δύο μελών (Cook & Cook, 2010). Τα παιδιά, μέσω του σχολικού περιβάλλοντος, διαμορφώνουν τόσο την αίσθηση ότι ανήκουν σε μια κοινωνία, δηλαδή σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο (π.χ., του σχολείου) όσο αναπτύσσουν και την αίσθηση ταυτότητας μέσα σε αυτό το πλαίσιο. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι φιλικές σχέσεις μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών ενός σχολείου που χαρακτηρίζονται από θετικά στοιχεία μπορούν να αποτελέσουν δομικά συστατικά για τη δημιουργία μιας αυτόνομης και δημοκρατικής εκπαιδευτικής κοινότητας (Cook & Cook, 2010).

Όπως συμβαίνει με τις φιλικές σχέσεις των ενηλίκων, οι φιλίες στην παιδική ηλικία είναι σύνθετες και πολύπλευρες αποτελούμενες από διάφορα χαρακτηριστικά, τα οποία ορίζουν την ποιότητά τους. Οι παιδικές φιλίες αποτελούνται τόσο από θετικά όσο και από αρνητικά στοιχεία, που καθορίζουν την ποιότητά τους και έχουν αντίκτυπο σε κάθε μέλος που απαρτίζει μια φιλική σχέση (Καλάτη, 2014).

Η Σημασία της Φιλίας στην Ψυχοκοινωνική Ανάπτυξη του Παιδιού

Ο Sullivan (1953) υπήρξε ο πρώτος θεωρητικός που υπογράμμισε την αναγκαιότητα της φιλίας έτσι ώστε το παιδί να μπορεί να αναπτυχθεί φυσιολογικά. Η παρουσία στενών φιλικών σχέσεων συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στη συναισθηματική, κοινωνική, γνωστική και ηθική ανάπτυξη των παιδιών. Μέσα από την ύπαρξη στενών φιλικών σχέσεων το παιδί μαθαίνει την αξία της αμοιβαιότητας και της διαπροσωπικής ευαισθησίας. Περισσότερο μέσα από την αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους τους παρά με ενήλικους, τα παιδιά μαθαίνουν να αλληλεπιδρούν με άλλα άτομα αποτελεσματικά, να κατανοούν τις επιπτώσεις και τα όρια των συμπεριφορών τους, καθώς και να αναγνωρίζουν τις επιθυμίες και τις ανάγκες των άλλων (Rubin & Ross, 2012). Τα παιδιά αναπτύσσουν φιλικές σχέσεις με άλλα παιδιά όταν αυτά είναι εκεί να τα

υποστηρίζουν, όταν είναι πρόθυμα να μοιραστούν τα παιχνίδια τους και όταν περνούν πολύ χρόνο μαζί (Cook, 2010).

Αναφορικά με τη συναισθηματική ανάπτυξη, μία από τις πιο σημαντικές λειτουργίες των φιλικών σχέσεων που προετοιμάζει το παιδί για τις μελλοντικές του φιλίες είναι η συναισθηματική εγγύτητα. Ήδη από την πρώιμη παιδική ηλικία, η εγγύτητα και η αμοιβαιότητα στην αλληλεπίδραση είναι χαρακτηριστικά στοιχεία μιας φιλικής σχέσης που την κάνουν να διαρκεί περισσότερο στο χρόνο και να θεωρείται πιο ποιοτική. Έχει προταθεί ότι στις φιλίες που διαρκούν αρκετά χρόνια, λόγω της συναισθηματικής εγγύτητας το παιδί οδηγείται σε μία διαδικασία αυτο-αποκάλυψης του εαυτού του και της προσωπικότητάς του μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η ενδυνάμωση της αυτο-αξίας του (Καρπούζα, 2015).

Επίσης, μέσα στο πλαίσιο των φιλικών σχέσεων που χαρακτηρίζονται από συναισθηματική εγγύτητα, τα παιδιά διευκολύνονται να αναπτύξουν την κοινωνικότητά τους και την αυτοεκτίμησή τους. Αν και έχουν παρατηρηθεί σημαντικές διαφυλικές διαφορές ως προς τη συναισθηματική εγγύτητα των φιλικών σχέσεων, με τα κορίτσια να δημιουργούν στενότερους συναισθηματικούς δεσμούς, ευνοϊκοί παράγοντες για τη δημιουργία εγγύτητας σε μια φιλική σχέση είναι η αμοιβαία συμμετοχή και η έντονα συναισθηματική έκφραση (Αναγνωστάκη, 2008).

Ίσως η πιο σημαντική αναπτυξιακή λειτουργία που προσφέρουν οι φιλικές σχέσεις αφορά την απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων. Ο όρος "κοινωνικές δεξιότητες" αναφέρεται σε μια σειρά τεχνικών που έχουν στόχο τη διευκόλυνση της ανάπτυξης φιλικών σχέσεων και κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και τη διαχείρισή τους. Η αλληλεπίδραση μέσα σε μια φιλική σχέση βοηθάει τα παιδιά να καλλιεργήσουν διάφορες κοινωνικές δεξιότητες, όπως η συνεργασία, η τήρηση κανόνων, η διευθέτηση συγκρούσεων, η ευγένεια και η διαχείριση συναισθημάτων. Σύμφωνα με τον Sullivan, η απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων μέσω των φιλικών σχέσεων που αναπτύσσουν τα παιδιά μπορεί να λειτουργήσει ως προστατευτικός παράγοντας στην εκδήλωση ανάρμοστων συμπεριφορών.

Όσον αφορά στη γνωστική ανάπτυξη, ο Piaget (1976) αναφέρεται στην αναγκαία ύπαρξη σεβασμού ως προαπαιτούμενο της σωστής συνεργασίας μέσα σε μία σχέση φιλίας. Άλλωστε, η διαδικασία την οποία βιώνουν τα παιδιά μέσω της συνεργασίας είναι που τα βοηθάει να αναπτύξουν τις γνωστικές τους ικανότητες, αφού παρακινούνται να βρουν νέες μεθόδους επίλυσης προβλημάτων. Έτσι, μέσα από την επιτυχή συνεργασία που επιτυγχάνεται στις φιλικές σχέσεις, τα παιδιά αναπτύσσονται γνωστικά, καθώς επίσης γίνονται πιο δημιουργικά και εφευρετικά (Giotsa & Touloumakos, 2014). Τέλος, η γνωστική ανάπτυξη επιτυγχάνεται μέσα από την σύγκρουση απόψεων και τις αντιπαραθέσεις οι οποίες χαρακτηρίζουν συχνά τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ φίλων, οι οποίοι νιώθουν γνωστική σύγχυση ανάμεσα στην υιοθέτηση και στην εναρμόνιση των διαφορετικών απόψεων. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η κοινωνική και η γνωστική ανάπτυξη είναι δύο διαδικασίες άρρηκτα συνδεδεμένες, ωστόσο ο βαθμός ανάπτυξής τους διαφέρει κατά την αλληλεπίδραση των παιδιών μέσα σε μία διαρκή δυαδική φιλική σχέση, συγκριτικά με την αλληλεπίδραση που υπάρχει όταν πρόκειται για ένα καινούργιο φίλο (Goswami, 2012).

Ο Piaget (1976) υπήρξε ο πρώτος θεωρητικός που αναφέρθηκε στην ηθική ανάπτυξη των παιδιών που προάγεται μέσα από την αμοιβαιότητα που υπάρχει στις φιλικές τους σχέσεις. Πιο συγκεκριμένα, το παιδί μέσα στο πλαίσιο των φιλικών σχέσεων μαθαίνει να εξισορροπεί τις πράξεις, τις συμπεριφορές και τα συναισθήματά του, διαδικασίες που το βοηθούν να αναπτύσσεται ηθικά από πολύ μικρή ηλικία (Bukowski et. al, 2010). Η ειλικρίνεια, ο σεβασμός, η αμοιβαία εμπιστοσύνη, η τιμιότητα, η αλληλοβοήθεια και η γενναιοδωρία είναι κάποιες από τις ηθικές αξίες και αρχές που τα παιδιά καλλιεργούν μέσα από τις φιλικές τους σχέσεις). Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η φιλία αφενός προάγει την ανάπτυξη των ηθικών αξιών, και αφετέρου προσδιορίζεται από διάφορους ηθικούς παράγοντες (Arunachalam & Nguyen, 2016).

Συμπερασματικά, οι φιλικές σχέσεις αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για τη συναισθηματική, κοινωνική, γνωστική και ηθική ανάπτυξη των παιδιών, καθώς οι φίλοι

επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό τη συμπεριφορά, τα συναισθήματα και τις αντιλήψεις των παιδιών (Lindsey, 2002).

Ο Ρόλος των Φιλικών Σχέσεων στην Ανάπτυξη και Προσαρμογή του ατόμου

Υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός μελετών που καταδεικνύει τις δυσκολίες που σχετίζονται με την απουσία φιλικών σχέσεων, ή τη σύναψη σχέσεων που θεωρούνται μη λειτουργικές, σε διάφορους τομείς της ανάπτυξης των παιδιών (Gaertner et al., 2010 ·Gülay & Önder, 2013 ·Kamper & Ostrov, 2013). Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι η απουσία φιλικών σχέσεων στην παιδική ηλικία συχνά σχετίζεται με την ανάπτυξη συναισθηματικών δυσκολιών, την έλλειψη θάρρους κι αυτοπεποίθησης, σε δυσκολίες προσαρμογής στο σχολείο και με δυσκολίες διαχείρισης συγκρούσεων. Σε μία πρόσφατη μελέτη 144 παιδιών σχολικής και προσχολικής ηλικίας, βρέθηκε ότι το επίπεδο κοινωνικής και συναισθηματικής προσαρμογής επηρεάζει σημαντικά τις σχέσεις των παιδιών με τους συνομήλικους τους και χαρακτηριστικά που συνδέονται με αυτές, όπως τα επίπεδα επιθετικότητας, η προκοινωνική συμπεριφορά, ο φόβος, ο αποκλεισμός και η θυματοποίηση (Gülay & Önder, 2013) .

Διερευνήθηκε διαχρονικά η σχέση της ποιότητας φιλικών σχέσεων με την επιθετικότητα και την ψυχοκοινωνική προσαρμογή σε ένα δείγμα 776 παιδιών της πέμπτης δημοτικού. Τα αποτελέσματα της διαχρονικής μελέτης έδειξαν ότι οι φιλίες που χαρακτηρίζονταν ως ποιοτικά αρνητικές στην έκτη δημοτικού συνδέονται με την επιθετικότητα στην πέμπτη δημοτικού (Kamper & Ostrov, 2013).

Αναπτυξιακά Χαρακτηριστικά της Φιλίας στην Παιδική Ηλικία

Η ηλικία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο που τα παιδιά αντιλαμβάνονται την έννοια της φιλίας, επιλέγουν τα κριτήρια για να θεωρήσουν κάποιον φίλο τους και συνάπτουν φιλικές σχέσεις. Ενώ στην πρώιμη παιδική ηλικία (6 με 8 μηνών), τα παιδιά επικεντρώνονται κατά

κύριο λόγο στο αντικείμενο του παιχνιδιού αγνοώντας το ένα το άλλο, ήδη από την ηλικία των δύο ετών παρουσιάζουν στοιχεία κοινωνικής αλληλεπίδρασης καθώς ανταποκρίνονται στις φιλικές τους σχέσεις με αμοιβαιότητα (Giotso & Touloumakos, 2014). Τα παιδιά σε αυτή την ηλικία έχοντας αποκτήσει γλωσσική επικοινωνία και την ικανότητα να περπατούν, μπορούν πλέον να συμμετέχουν σε παιχνίδια αλληλεπίδρασης αναλαμβάνοντας πιο ενεργό ρόλο (Arunachalam & Nguyen, 2016). Τέλος, από τα δύο έτη περίπου, έχοντας αποκτήσει τις αντίστοιχες κινητικές και γνωστικές δεξιότητες, συμμετέχουν σε συνεργατικό και φιλικό παιχνίδι ενώ οι τσακωμοί είναι λιγότερο συχνοί.

Με την ενίσχυση της ενσυναίσθησης και της κατανόησης των κοινωνικών σχέσεων, στη σχολική ηλικία ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται την έννοια της φιλίας διαφοροποιείται. Ο Selman (1981), βασισμένος στο πρότυπο το Ελβετού ψυχολόγου Jean Piaget για τα γνωστικά σχήματα που χαρακτηρίζουν την κοινωνική σκέψη των παιδιών, ανέπτυξε τη θεωρία του, σχετικά με το πως τα παιδιά κατανοούν την έννοια της φιλίας στα διάφορα αναπτυξιακά στάδια. Σύμφωνα λοιπόν με τη φιλοσοφία της φιλίας του Selman τα παιδιά αποκτούν κλιμακωτά την αντίληψη τους για την έννοια της φιλίας.

Καθώς τα παιδιά αναπτύσσονται και ανεβαίνουν την κλίμακα, σταματούν για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα σε κάθε επίπεδο με σκοπό να σταθεροποιήσουν το νέο επίπεδο διαπροσωπικής θεώρησης που κατέκτησαν. Τέλος, η κατανόηση της φιλίας σε μικρότερες ηλικίες είναι πιο αφηρημένη, ενώ καθώς μεγαλώνουν τα παιδιά αποκτούν πιο συγκεκριμένες αντιλήψεις για την έννοια της φιλίας (Leyba, 2010).

Η κοινωνική αλληλεπίδραση και η σύναψη φιλικών σχέσεων στην παιδική ηλικία προσδίδει στο παιδί ικανότητες που δεν μπορεί να αποκτήσει στο οικογενειακό περιβάλλον. Η διαδικασία αναζήτησης κοινωνικών αλληλεπιδράσεων ξεκινάει ήδη από την προσχολική ηλικία και γίνεται όλο και πιο έντονη και πολύπλοκη στη σχολική ηλικία όπου διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού. Αξίζει να σημειωθεί πως εξαιρετικής σημασίας είναι η γειτνίαση

των παιδιών, ώστε να δημιουργήσουν μια φιλική σχέση, δηλαδή να μένουν στην ίδια γειτονιά ή να πηγαίνουν στο ίδιο σχολείο. Αν και στη νηπιακή και πρώτη σχολική ηλικία τα παιδιά παίζουν ατέλειωτες ώρες μαζί, αυτό στην μέση παιδική ηλικία και στην συνέχεια στην εφηβεία αλλάζει, καθώς τα παιδιά πλέον επιθυμούν να αθλούνται μαζί με τους φίλους τους, να βγαίνουν βόλτες, να συζητούν και να μοιράζονται τους προβληματισμούς τους (Χατζηχρήστου, 2015).

Σε μία πρόσφατη έρευνα σε παιδιά σχολικής ηλικίας, μελετήθηκε ο τρόπος που η ιδιοσυγκρασία των παιδιών επιδρά στην ποιότητα των κοινωνικών τους αλληλεπιδράσεων με τους συνομήλικούς τους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι όσο περισσότερο μετριάζονταν η έλλειψη συγκέντρωσης και οι αναστολές των παιδιών, τόσο λιγότερες συγκρούσεις με τους συνομήλικους υπήρχαν (Acar et. al., 2015). Επιπλέον, η μείωση της συγκέντρωσης βρέθηκε να συνδέεται με στοιχεία καλύτερης επικοινωνίας, κοινωνικότητας και αυτοπεποίθησης των παιδιών στις αλληλεπιδράσεις με τους συμμαθητές τους. Τέλος, στην παιδική ηλικία τα παιδιά που δεν θυματοποιούνται από τους συνομήλικούς τους, αλλά ούτε είναι επιθετικά και εκφράζουν στοιχεία προκοινωνικής συμπεριφοράς, χαίρουν μεγαλύτερης αποδοχής και έχουν την ευκαιρία να επιλεχθούν ως φίλοι από τους συνομήλικούς τους (Ogelman & Secer, 2012).

Η Σημασία της Φιλίας με τους Συνομήλικους

Τα παιδιά μέσω των φιλικών σχέσεων που συνάπτουν με τους συνομήλικούς τους αποκτούν δεξιότητες, όπως η συμμετοχή σε μία οργανωμένη διάταξη ανθρώπων, το μοίρασμα πραγμάτων, η αντίληψη αρχηγικών χαρακτηριστικών, η βίωση αντιπαλοτήτων και η αντιμετώπισή τους, δεξιότητες που δεν μπορούν να αποκτήσουν μέσα στο οικογενειακό τους περιβάλλον (Leyba, 2010).

Με την ένταξή τους σε παρέες συνομήλικων και τη δημιουργία φιλικών σχέσεων, τα παιδιά αποκτούν κοινωνικές δεξιότητες, αποβάλλουν τον εγωκεντρισμό, μαθαίνουν να συνεργάζονται, να έχουν πίστη στην ομάδα και να προσαρμόζονται το σύνολο. Επίσης, οι φιλικές

σχέσεις με τους συνομήλικους βοηθούν το παιδί να αναπτύξει αυτογνωσία, αφού μέσω της παρατήρησης του αντίκτυπου των πράξεων του στους άλλους, και τον τρόπο της αποδοχής ή μη αποδοχής των ενεργειών του και των συνεπειών τους, έχει την ευκαιρία να αποκτήσει γνώση για τον ίδιο τον εαυτό του. Τέλος, το παιδί μιμούμενο ή ταυτιζόμενο με τους συμμαθητές του ενδέχεται να αποκτήσει νέους τρόπους έκφρασης και συμπεριφοράς, ενώ ταυτόχρονα τρόποι έκφρασης και συμπεριφορές που απέκτησε στο οικογενειακό περιβάλλον ενδέχεται να μην γίνουν αποδεκτά από τις παρέες των συνομήλικών του (Demir & Ozdemir, 2010).

Την τελευταία δεκαετία, τα αποτελέσματα αρκετών εμπειρικών μελετών καταδεικνύουν τον καθοριστικό ρόλο της αμοιβαίας θετικής συναισθηματικής εκφραστικότητας στην ποιότητα των σχέσεων με τους συνομήλικους (Lindsay, 2016· Sallquist et. al 2012). Πρόσφατα, μελετήθηκαν 122 παιδιά πρώιμης παιδικής ηλικίας για δύο χρόνια συλλέγοντας διάφορα στοιχεία (π.χ. συναισθηματικού περιεχομένου) και πραγματοποιώντας συνεντεύξεις, καθώς και συνεντεύξεις συναισθηματικής γνώσης και κοινωνιομετρικές μετρήσεις. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά που ήταν περισσότερο αρεστά από τους συμμαθητές τους στο δεύτερο έτος, εξέφραζαν περισσότερο αμοιβαία θετικά συναισθήματα κατά το πρώτο έτος (Lindsay, 2016). Επίσης, τόσο η συναισθηματική γνώση κατά το δεύτερο έτος, όσο και η έκφραση αμοιβαία θετικών συναισθημάτων στο πρώτο έτος, συνέβαλαν ανεξάρτητα στην αποδοχή από τους συμμαθητές στο δεύτερο έτος (Lindsay, 2016).

Διαφυλικές Διαφορές στις Φιλίες της Παιδικής Ηλικίας

Στη σχολική τάξη, στην αυλή, κατά τη διάρκεια του διαλείμματος, αλλά και στην παιδική χαρά, αγόρια και κορίτσια αρχίζουν να αναπτύσσουν τις κοινωνικές τους επαφές και δεξιότητες μέσα από διαφορετικές διαδικασίες. Ήδη, από την προσχολική ηλικία, τα παιδιά τείνουν να παίζουν και να αναπτύσσουν φιλικές σχέσεις με παρέες από παιδιά του ίδιου φύλου (Σακελλαρίου, και συν. , 2010). Αυτό το φαινόμενο, γνωστό στη βιβλιογραφία ως διαχωρισμός των φύλων, παρατηρείται

ακόμη πιο συχνά κατά τα σχολικά χρόνια και γενικά παραμένει καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής (Robnett & Leaper, 2013).

Κατά την αρχή της πρώτης παιδικής ηλικίας, ίσως και νωρίτερα, όταν έχει διαμορφωθεί μία αίσθηση της σταθερότητας της ταυτότητας του φύλου, τα παιδιά φαίνεται να αναπτύσσουν μια αρνητική προκατάληψη για το άλλο φύλο, ενώ αποφεύγουν τις αλληλεπιδράσεις με το άλλο φύλο. Για παράδειγμα, οι ανδρικές ταυτότητες διαμορφώνονται και σταθεροποιούνται σε σημαντικό βαθμό μέσα από το κοινό ομαδικό παιχνίδι (π.χ., ποδόσφαιρο) στο οποίο κατά κανόνα η συμμετοχή των κοριτσιών δεν είναι εφικτή (Classen & Cleathem, 2014).

Η πλειοψηφία των εμπειρικών μελετών που έχουν διεξαχθεί στο θέμα της φιλίας κατά την παιδική ηλικία επικεντρώθηκαν σε φιλικές σχέσεις του ίδιου φύλου. Καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν και προχωρούν προς την εφηβεία, η συχνότητα δημιουργίας φιλικών σχέσεων με το άλλο φύλο αυξάνεται σημαντικά, γεγονός που προάγει την ανάπτυξη ιδιαίτερα σημαντικών ικανοτήτων, όπως η επικοινωνία και η καλύτερη αντίληψη των πραγμάτων (Robnett & Leaper, 2013). Αυτές οι πρώιμες φιλικές σχέσεις με το άλλο φύλο συνήθως δεν διαρκούν πολύ. Επίσης, σύμφωνα με προηγούμενες μελέτες, με την έναρξη των μικτών φιλικών σχέσεων στην προεφηβεία, παρατηρούνται αρκετές διαφυλικές διαφορές (Robnett & Leaper, 2013). Για παράδειγμα, η αύξηση της δημιουργίας φιλικών σχέσεων με το άλλο φύλο είναι πιο αξιοσημείωτη στα κορίτσια απ' ό,τι στα αγόρια, ωστόσο τα κορίτσια αναφέρουν μεγαλύτερη έλλειψη σταθερότητας των σχέσεών τους με το άλλο φύλο (Robnett & Leaper, 2013).

Το στοιχείο της οικειότητας, το οποίο φαίνεται να εμφανίζεται πιο νωρίς στις φίλιες των κοριτσιών, αλλά και οι ικανότητες που διαθέτουν αγόρια και κορίτσια να διαμορφώνουν και να αναπτύσσουν φιλικές σχέσεις, αποτελούν σημαντικά σημεία πάνω στα οποία δομούνται οι έμφυλες διαφορές (Robnett & Leaper, 2013). Τα αποτελέσματα μίας ανασκόπησης 37 εμπειρικών μελετών για τις διαφυλικές διαφορές έδειξαν ότι τα κορίτσια είχαν υψηλότερες προσδοκίες από τις φιλικές

τους σχέσεις σε χαρακτηριστικά όπως η αφοσίωση, η αλληλεγγύη και η συντροφικότητα σε σχέση με τα αγόρια (Hall, 2011).

Κατά τη μέση παιδική ηλικία, τα παιδιά καθώς αναπτύσσονται φαίνεται να δημιουργούν όλο και συχνότερα φιλικές σχέσεις με το άλλο φύλο, τουλάχιστον στις αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες (Craig & Baucum, 2007). Πιο συγκεκριμένα, ενώ παιδιά 6 ετών προτιμούν να δημιουργούν περισσότερο φιλικές σχέσεις με άτομα του ίδιου φύλου σε ποσοστό 68%, λίγα χρόνια αργότερα προς το τέλος της μέσης παιδικής ηλικίας, παιδιά στην ηλικία των 12 ετών σε ποσοστό 90% προτιμούν φίλους του αντίθετου φύλου. Επίσης, όταν τα παιδιά συναντώνται σε κοινούς τόπους όπως για παράδειγμα το πάρκο ή η παιδική χαρά, γίνεται ανάμειξη των δύο φύλων (Hall, 2011).

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τις προαναφερόμενες έρευνες είναι πως τα παιδιά αρχίζουν να δημιουργούν στενότερες σχέσεις και περισσότερο ποιοτικές με το άλλο φύλο μετά την ηλικία των 12 ετών, ενώ κατά κανόνα οι φιλίες των παιδιών χαρακτηρίζονται την τετραετία από τα 8 έως τα 12 έτη από την δημιουργία ομάδων του ίδιου φύλου. Αριθμητικά οι ομάδες των αγοριών υπερέχουν από αυτές των κοριτσιών, ενώ σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των κοριτσιών είναι δυνατές από αυτές των αγοριών (Craig & Baucum, 2007 · Σακελλαρίου & συν., 2010).

Επιπλέον θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει διαφοροποίηση στις δραστηριότητες που επιλέγουν τα αγόρια από αυτές που επιλέγουν τα κορίτσια. Συνήθως τα κορίτσια προτιμούν δραστηριότητες χωρίς μεγάλες συγκινήσεις, καθώς και ιστορίες που θα περιβάλλονται από μια αίσθηση ρομαντισμού και μια ευχάριστη ατμόσφαιρα. Από την άλλη, τα αγόρια έχουν την τάση να επιλέγουν πιο έντονες δραστηριότητες, που χαρακτηρίζονται από ανταγωνισμό και δράση, αφού θέλουν να εξερευνούν. Σε όλη τη διάρκεια της εφηβείας – ήδη από την έναρξη της πρώιμης εφηβείας στα 11 με 12 έτη, τα παιδιά απωθούν το αντίθετο φύλο, εφόσον αρχίζουν να συνειδητοποιούν τον ιδιαίτερο ρόλο του κάθε φύλου. Φυσικά στη δημιουργία μιας παρέας ή μιας φιλίας, δεν διαδραματίζει ρόλο μόνο το φύλο (αγόρι ή κορίτσι) άλλα και κάποια χαρακτηριστικά

της προσωπικότητας που στα μάτια των παιδιών φαντάζουν σημαντικά όπως είναι η εξωτερική εμφάνιση, η καθαριότητα και το αθλητικό παράστημα. Σε αυτά, χωρίς πάντα τα παιδιά να το αντιλαμβάνονται, προστίθεται και το δικό τους συναίσθημα και η δική τους ψυχολογική κατάσταση που τα καθιστά δεκτικά ή μη απέναντι στην δημιουργία μιας φιλίας.

Ευεξία στην Παιδική Ηλικία

Η Έννοια της Ευεξίας: Εννοιολογικές Προσεγγίσεις και Θέματα Ορισμού

Η ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει ένας ενιαίος και κοινά αποδεκτός ορισμός της ευεξίας. Πράγματι, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι οι ορισμοί της ευεξίας είναι τόσοι όσοι ο αριθμός των ανθρώπων που μελετούν το φαινόμενο, γεγονός που καταδεικνύει την ασυμφωνία εκείνων που επιχειρούν να ορίσουν λειτουργικά την έννοια (Πνευματικός, 2013). Για παράδειγμα, ο απλοϊκός όρος ότι ευεξία είναι το «να είσαι καλά», αφενός δείχνει ότι κάτι είναι σε καλή κατάσταση, αφετέρου δεν προσδιορίζει τι είναι εκείνο το κάτι ούτε το τι θεωρείται «καλό». Επομένως, η παραπάνω έννοια της ευεξίας είναι χαρακτηριστική που συγκεντρώνει πλήθος ερμηνειών χωρίς έναν ακριβή εννοιολογικό προσδιορισμό όπως συμβαίνει με την έννοια της προόδου ή της ευημερίας. Αυτή η έννοια μπορεί να διευκρινιστεί με δύο τρόπους: με τη διευκρίνιση του «τι» είναι καλό και με τον προσδιορισμό των κριτηρίων του τι είναι καλό. (Πνευματικός, 2013).

Αρκετές φορές, ο όρος «ευεξία» χρησιμοποιείται γενικά για να προσδιορίσει όλα τα αγαθά, ενώ κάποιες άλλες χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει συγκεκριμένες κατηγορίες αγαθών όπως την απόλαυση της ζωής, την ποιότητα του περιβάλλοντος ή την ικανότητα ζωής του ατόμου. Μία σχετική έννοια με το «καλό» που αξίζει αναφέρουμε είναι αυτή του συμφέροντος. Σε αυτό το πλαίσιο, ό,τι συμφέρει τον εαυτό μου και όχι τον άλλον είναι κάτι που θεωρείται καλό (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 1995).

Επιπλέον, άλλες έννοιες που σχετίζονται με την ευεξία είναι η ευημερία που καλύπτει ένα άτομο συνολικά, και η ευτυχία που συνήθως αναφέρεται για να περιγράψει ένα συναίσθημα. Μελέτες έχουν δείξει ότι οι φίλοι μπορούν να είναι σημαντικές πηγές υποστήριξης, όπως για παράδειγμα, στην αντιμετώπιση δυσάρεστων και αγχωτικών καταστάσεων (Traylor, 2016). Οι φιλικές σχέσεις με συνομήλικους συμμαθητές, που χαρακτηρίζονται από εγγύτητα και αμοιβαιότητα, μπορούν να αποτελέσουν έναν καθοριστικό παράγοντα, που αμβλύνει τις επιπτώσεις ενός μη ευνοϊκού οικογενειακού περιβάλλοντος, σχολείου ή γειτονιάς (Traylor, 2016).

Η ευεξία αποτελεί έναν γενικό όρο που περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα συνθηκών, επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες και, επίσης, εξαρτάται από την υποκειμενική εμπειρία του ατόμου (Sallquist et al., 2012). Αν και οι πρωταρχικοί στόχοι και οι ανάγκες επίτευξης της ευεξίας θεωρούνται κοινοί σε όλους τους ανθρώπους, τα μέσα και ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι προσπαθούν να ικανοποιήσουν την ανάγκη τους για ευεξία διαφέρει από άτομο σε άτομο. Αυτές οι ατομικές διαφορές που παρατηρούνται στον τρόπο που επιτυγχάνεται η ευεξία, σχετίζονται με την υποκειμενική εκτίμηση και τις προτιμήσεις των ανθρώπων ως προς την έννοια της ευεξίας και τα μέσα επίτευξής της (Sallquist et al., 2012).

Σύμφωνα με τους Rath και Harter (2010), η έννοια της ευεξίας συνιστά το συνδυασμό πέντε στοιχείων τα οποία αποτελούν και τις διαστάσεις της και έχουν επιβεβαιωθεί από ερευνητικές μελέτες σε άτομα από διάφορες χώρες και μέρη του κόσμου. Αυτά τα στοιχεία που διαμορφώνουν την ευεξία, είναι η κοινωνική ευημερία με δυνατές σχέσεις αγάπης, η κοινοτική ευημερία, η οικονομική ευημερία, η σωματική ευεξία (π.χ. η υγιεινή διατροφή και η σωματική άσκηση) και η ευημερία καριέρας.

Φυσική ευεξία . Η φυσική, ή αλλιώς σωματική ευεξία, αναφέρεται σε όλα εκείνα τα στοιχεία που σχετίζονται με την καλή υγεία ενός ατόμου και περιλαμβάνει όλες τις πλευρές της καλής φυσικής κατάστασης όπως η καρδιοαναπνευστική λειτουργία, η αντοχή στην αρρώστια, η

σωματική άσκηση και η μυϊκή δύναμη (Lindsey, 2016). Για να επιτύχουν τα άτομα υψηλού επιπέδου φυσική ευεξία οφείλουν να ακολουθούν έναν τρόπο ζωής που τους ωφελεί, ενώ δεν ακολουθούν έναν τέτοιο τρόπο ζωής, χρειάζεται να κάνουν αλλαγές στην καθημερινότητά του. Παράγοντες που επηρεάζουν την φυσική ευεξία είναι η διατροφή, ο επαρκής ύπνος, το σωστό σωματικό βάρος, η αποφυγή κατάχρησης αλκοόλ και πολλά άλλα στοιχεία που συμβάλλουν στη φυσική υγεία και τη σωματική ευεξία και οδηγούν στην ισορροπία πνεύματος και σώματος (Lindsey, 2016).

Ψυχολογική ευεξία. Τις τελευταίες δεκαετίες, η ψυχολογική ευεξία αποτελεί ένα πεδίο που έχει δεχτεί σημαντικό ερευνητικό ενδιαφέρον από τους κοινωνικούς επιστήμονες. Η αύξηση του επιστημονικού ενδιαφέροντος για την μελέτη της ψυχολογικής ευεξίας προκύπτει εν μέρει από τη συνειδητοποίηση ότι ο κλάδος της ψυχολογίας στο σύνολό του έχει δώσει ελάχιστη σημασία στις αιτίες και τις συνέπειες της θετικής λειτουργίας, εστιάζοντας κυρίως στο αρνητικό συναίσθημα, στην ανθρώπινη στενοχώρια και τις αρνητικές πλευρές της ζωής των ανθρώπων (Lindsey, 2016). Ως απάντηση σε αυτή την κατάσταση, οι επιστήμονες τις τελευταίες δεκαετίες έχουν αρχίσει να ερευνούν πιο συστηματικά τις διαστάσεις και τις θετικές συνέπειες της ψυχολογικής ευεξίας. (Lindsey, 2016). Στη βιβλιογραφία, η ψυχολογική ευεξία συναντάται επίσης με τον όρο συναισθηματική ευεξία, όταν κυρίως η έμφαση δίνεται στο συναισθηματικό κόσμο και τη συναισθηματική νοημοσύνη του ατόμου (Holder & Coleman, 2015).

Στην έννοια του ευδαιμονισμού βρίσκονται οι φιλοσοφικές ρίζες της ψυχολογικής ευεξίας που αναφέρεται στην καλή κατάσταση των ψυχολογικών λειτουργιών του ατόμου και αφορά την εκπλήρωση των προσωπικών στόχων που δύναται να φτάσει το άτομο (Holder & Coleman, 2015).

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι συχνά οι μετρήσεις για την αξιολόγηση της ψυχολογικής ευεξίας να χρησιμοποιούνται εσφαλμένα καθώς ερευνητές συγχέουν την ευεξία με τις γνωστικές λειτουργίες που επηρεάζουν την ευεξία αλλά δεν ταυτίζονται με αυτήν. Επιπλέον,

παρατηρείται, τα μέτρα της ψυχολογικής ευεξίας που σχετίζονται με την εργασία, συχνά να λειτουργούν ως ικανοποίηση από την εργασία (Holder & Coleman, 2015).

Πνευματική ευεξία . Η πνευματική, ή διανοητική ευεξία, αποτελεί ένα ακόμη είδος ευεξίας ενώ συνιστά κατά κύριο λόγο έναν ιατρικό όρο, που είναι δύσκολο να προσδιοριστεί και να αναλυθεί. Η πνευματική ευεξία σχετίζεται με την υγεία ενός ατόμου και, πιο συγκεκριμένα, με την πνευματική υγεία, ενώ περιλαμβάνει την προσωπική και τη διανοητική αντίληψη του ατόμου, σε αντίθεση με τυχόν δυσλειτουργίες, όπως διανοητικά προβλήματα και άλλες διαταραχές (Demir et. al, 2013). Ένα άτομο με πνευματική ευεξία έχει τη δυνατότητα να ανταπεξέλθει στα καθημερινά προβλήματα που μπορεί να παρουσιάζονται στη ζωή του, να επιτυγχάνει στους στόχους που θέτει και να λειτουργεί ως ενεργό άτομο στην κοινωνία (Demir et. Al, 2013). Κατά συνέπεια, ακόμη και δευτερεύοντα προβλήματα πνευματικής υγείας μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά τις καθημερινές δραστηριότητες του ατόμου και μπορεί να το επηρεάσει τόσο, ώστε να μην μπορεί να αναλάβει ακόμη και τις καθημερινές του ενέργειες. Τέλος, η πνευματική ευεξία συνδέεται με τα συναισθήματα που μπορούν να την επηρεάσουν όπως το άγχος, ο φόβος και η θλίψη (Hall, 2011).

Κοινωνική ευεξία. Η έννοια της κοινωνικής ευεξίας είναι λιγότερο διαδεδομένη στη βιβλιογραφία από τη φυσική ή την πνευματική ευεξία. Η κοινωνική ευεξία αναφέρεται σε εκείνη τη διάσταση της ευεξίας του ατόμου την ποιότητα της αλληλεπίδρασής του με άλλους ανθρώπους, πως οι άλλοι άνθρωποι αντιδρούν σε αυτόν και πως αλληλεπιδρά με τα κοινωνικά όργανα. Σε δύο γενικές κατηγορίες εμπίπτουν τα μέτρα της κοινωνικής ευεξίας: την κοινωνική προσαρμογή και την κοινωνική υποστήριξη (Rath et. al., 2010).

Άλλοι παράγοντες που σχετίζονται με την κοινωνική ευεξία είναι οι διαπροσωπικές σχέσεις, οι σχέσεις με την οικογένεια, η ποιότητα της επικοινωνίας με συγγενείς και φίλους και γενικά όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής του ατόμου (Rath et. al., 2010).

Οικονομική ευεξία .Η έννοια της οικονομικής ευεξίας δεν περιορίζεται στον πλούτο του ατόμου και στο ποσό που μπορεί να διαθέσει, αλλά περισσότερο αναφέρεται στον τρόπο που ο καθένας διαχειρίζεται τα χρήματά του, τον βαθμό της ικανοποίησης από αυτή τη διαχείριση και πως τα χρήματα επηρεάζουν τη ζωή του γενικότερα είτε θετικά, είτε αρνητικά (Rath & Harter, 2010). Σύμφωνα με τους Rath et. al (2010), τα άτομα που νιώθουν να διακατέχονται από οικονομική ευεξία τείνουν να αγοράζουν «εμπειρίες», πράγματα ή στιγμές που διαρκούν στο μυαλό και την ψυχή τους με το πέρασμα του χρόνου. Με αυτόν τον τρόπο, βιώνουν ικανοποίηση από τη διαχείριση των χρημάτων τους που οδηγεί στην οικονομική ευεξία. Μάλιστα, η αγορά «εμπειριών» προτιμάται από την αγορά υλικών πραγμάτων που είναι πρόσκαιρα και αλλοιώνουν ή παραπλανούν το «εγώ». Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι τα υψηλά επίπεδα κοινωνικής και εργασιακής ευεξίας σχετίζονται με την οικονομική ευεξία (Rath et. al. , 2010).

Ποιότητα Ζωής και Ευεξία

Η ποιότητα ζωής αποτελεί αντικείμενο μελέτης, το οποίο λαμβάνει υπόψη τις παραμέτρους της ψυχολογικής ευεξίας και την ικανοποίηση από τη ζωή (Karavaizoglou et. al 2010). Ως έννοια συμπεριλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα καταστάσεων της ανθρώπινης εμπειρίας, ενώ χρησιμοποιείται από διάφορους κλάδους, κυρίως των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Επιπλέον, η ποιότητα ζωής αντανakλά τόσο υποκειμενικά στοιχεία, απεικονίζοντας τις εσωτερικές διεργασίες του ατόμου και τις επιθυμητές συνθήκες διαβίωσης, όσο και αντικειμενικά στοιχεία με την αξιολόγηση εξωτερικών συνθηκών.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (World Health Organization) ορίζει την ποιότητα ζωής ως «την αντίληψη του ατόμου για τη θέση του στη ζωή, στο πλαίσιο του πολιτισμικού και αξιακού συστήματος μέσα στο οποίο ζει, σε σχέση με τους στόχους, τις προσδοκίες, τα πρότυπα και τις ανησυχίες του» (WHO, 1997). Οι σημαντικότεροι παράγοντες που επηρεάζουν την ποιότητα ζωής είναι η ψυχολογική ευεξία, ο εργασιακός τομέας (π.χ., ικανοποίηση από την εργασία, δυνατότητα

εξέλιξης), η ποιότητα των οικογενειακών και φιλικών σχέσεων, και χαρακτηριστικά του οικονομικού (π.χ. εκπαίδευση, εισόδημα) και φυσικού περιβάλλοντος (π.χ. στέγαση).

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, εφαρμόζεται για την αξιολόγηση της σωματικής και ψυχολογικής κατάστασης του ατόμου αναφορικά με τις πεποιθήσεις και τα ιδεώδη του, και σε σχέση με τον εαυτό του, την κοινωνία και το περιβάλλον του (WHO, 1997· WHO, 1998). Επιπλέον, χρησιμοποιείται ως δείκτης αξιολόγησης των διαφόρων θεραπευτικών παρεμβάσεων που έχουν στόχο τη βελτίωση της ψυχικής υγείας (Karavaizoglou, et al., 2010).

Το πιο ευρέως διαδεδομένο ερωτηματολόγιο για την αξιολόγηση της ποιότητας ζωής είναι το «The World Health Organization Quality of Life (WHOQOL)-BREF», το οποίο περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικές με την ποιότητα, της υγείας και της καθημερινότητας. Κύριες διαστάσεις του WHOQOL αποτελούν η συναισθηματική, φυσική και υλική ευεξία, οι διαπροσωπικές σχέσεις, η προσωπική ανάπτυξη, ο αυτοπροσδιορισμός, η κοινωνική ενσωμάτωση και τα δικαιώματα (Βουρδά, 2011).

Αντικειμενική και Υποκειμενική Θεώρηση της Ευεξίας

Υπάρχει διαφορά μεταξύ της αντικειμενικής και της υποκειμενικής έννοιας της ευεξίας. Όσον αφορά την αντικειμενική προσέγγιση, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη μέτρηση, καθώς και στην αξιολόγηση της δύσκολης πραγματικότητας, όπως είναι η οικονομική δυσχέρεια, η ανεργία, κ.λπ. Αντιθέτως, η υποκειμενική προσέγγιση εστιάζει στα ευαίσθητα θέματα της ανθρώπινης εμπειρίας, όπως η ικανοποίηση από το εισόδημα, καθώς και η ύπαρξη στέγασης και η εργασία (Rath et al., 2010).

Υποκειμενική ευεξία. Η υποκειμενική ευεξία αναφέρεται στη γενικότερη ικανοποίηση που βιώνει το άτομο από τη ζωή του με βάση τα προσωπικά του δεδομένα και κριτήρια ως προς την ποιότητα της ζωής του. Τα βασικά στοιχεία αυτής της ευεξίας είναι η

αντίληψη του κάθε ατόμου για την ποιότητα της ζωής του και η ικανοποίηση που παίρνει από αυτήν, καθώς και η συναισθηματική εμπειρία (π.χ., θετικές καταστάσεις που συμβαίνουν στη ζωή του ατόμου). Συνεπώς, η υποκειμενική ευεξία περιλαμβάνει τρία βασικά στοιχεία: ικανοποίηση από τη ζωή, θετικά συναισθήματα υψηλού επιπέδου και αρνητικά συναισθήματα χαμηλού επιπέδου (Λαμπροπούλου, 2009). Γενικότερα θα λέγαμε ότι η ικανοποίηση είναι μία γνωστική διαδικασία ή κριτική, ενώ η ευτυχία εκλαμβάνεται ως ένα συναίσθημα που νιώθει το άτομο για κάποια χαρά που θα πάρει από τη ζωή του (Rath et al., 2010).

Βασικό χαρακτηριστικό αυτού του τύπου ευεξίας είναι η εκτίμηση της υποκειμενικής ευεξίας, που βασίζεται στην προσωπικότητα, τις εμπειρίες, καθώς και τα κριτήρια του κάθε ατόμου, χωρίς όμως να προσδιορίζεται λαμβάνοντας υπόψη ιδέες άλλων ατόμων. Αν και οι δύο έννοιες είναι ουσιαστικά αντίθετες, παρ' όλα αυτά έχει αποδειχθεί ότι σχετίζονται μεταξύ τους (Zheng et. al., 2015). Δηλαδή, μελέτες που εξετάζουν την έννοια της ευεξίας συμπεριλαμβάνουν μετρήσεις και των δύο αυτών εννοιών.

Η υποκειμενική ευεξία αναφέρεται περισσότερο στα θετικά χαρακτηριστικά, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο το κάθε άτομο διαμορφώνει και αξιολογεί τη ζωή του. Η αξιολόγηση αυτή περιλαμβάνει γνωστικές διεργασίες, κατά τις οποίες το άτομο κρίνει το βαθμό που είναι ικανοποιημένο από τη ζωή του συνολικά. Ωστόσο, διάφορες καταστάσεις, όπως θετικά ή αρνητικά συναισθήματα, επηρεάζουν την αξιολόγηση της ζωής ενός ατόμου. Κατά συνέπεια, υψηλά επίπεδα υποκειμενικής ευεξίας σχετίζονται πρώτον με τα επίπεδα ικανοποίησης του ατόμου από τη ζωή, και δεύτερον με την παρουσία θετικών συναισθημάτων, όπως χαρά και ευτυχία, και την απουσία αρνητικών όπως θλίψη και θυμός (Bakker & Oerlemans, 2011).

Η Ευεξία στην Παιδική Ηλικία

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες όλο και περισσότεροι ερευνητές ασχολούνται συστηματικά με το θέμα της ευεξίας στην παιδική ηλικία. Με αυτόν τον τρόπο δίνουν έμφαση στη σημασία της ευεξίας, προάγοντας τα θετικά στοιχεία που μπορεί να οδηγήσουν σε αυτήν (Rubin & Ross, 2012). Η κοινωνική ευεξία περιλαμβάνει μελέτη του φαινομένου από κοινωνιολογική θεώρηση, ενώ οι διάφορες ψυχοκοινωνικές θεωρήσεις περιλαμβάνονται στη μελέτη της ψυχολογικής ευεξίας των παιδιών (Λαμπροπούλου, 2018α). Επίσης, η μελέτη της ψυχολογικής ευεξίας αφορά δείκτες που σχετίζονται με τα συναισθήματα και την ψυχική υγεία, ενώ η γνωστική θεώρηση της ευεξίας αναφέρεται σε εκείνους τους δείκτες που σχετίζονται με τη διανοητική κατάσταση ή με παράγοντες που σχετίζονται με το σχολικό πλαίσιο (Demir et. al, 2013).

Αν και έχει μελετηθεί ένα ευρύ φάσμα παραγόντων που συνδέονται με την ευεξία στην παιδική ηλικία, αρκετά κοινά στοιχεία έχουν εντοπιστεί από την ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας. Πρώτον, η έννοια της ευεξίας αποτελεί πιο συχνό αντικείμενο μελέτης στις μεγαλύτερες ηλικίες σε σχέση με την πρώιμη και τη μέση παιδική ηλικία. Δεύτερον, η μελέτη της γνωστικής, κοινωνικής, φυσικής και οικονομικής ευεξίας εστιάζει περισσότερο σε θετικούς παράγοντες, ενώ ερευνητές που μελετούν την ψυχολογική ευεξία εστιάζουν σε αρνητικούς δείκτες και ελλείμματα (Πλατσίδου & Ηρακλή, 2011).

Ωστόσο, εστιάζοντας κατά βάση στους αρνητικούς παράγοντες που σχετίζονται με την ευεξία, παραβλέπονται οι θετικοί παράγοντες και οι δυνατότητες των παιδιών που σχετίζονται με την προαγωγή της ευεξίας τους. Για παράδειγμα, σε μία μελέτη σε εφήβους, τα συμπτώματα άγχους και κατάθλιψης αποτελούσαν τους μοναδικούς δείκτες ευεξίας (Λαμπροπούλου, 2018γ) Σε κάθε περίπτωση, η έννοια της ευεξίας δεν συνιστά μόνο την απουσία αρνητικών στοιχείων (Emond, 2014).

Το Μοντέλο της Ευεξίας σε Επίπεδο Σχολικής Κοινότητας

Τις τελευταίες δεκαετίες τα προβλήματα ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων έχουν παρουσιάσει ανοδική τάση, και παράλληλα η ψυχολογική υποστήριξη εντός του σχολικού πλαισίου είναι ελλιπής. Αυτές οι συνθήκες καθιστούν αναγκαίες όσο ποτέ παρεμβάσεις και αλλαγές, όχι μόνο για την αντιμετώπιση τυχόν δύσκολων καταστάσεων που βιώνουν οι μαθητές αλλά για την ευρύτερη προαγωγή της ψυχικής υγείας και της ψυχικής ανθεκτικότητας τους (Χατζηχρήστου, 2014). Γι' αυτό το λόγο προτείνεται το μοντέλο της ευεξίας της σχολικής κοινότητας, όπου δίνεται βαρύτητα στην βίωση του αισθήματος της ευεξίας από το σύνολο της σχολικής κοινότητας και όχι από μεμονωμένα μέλη αυτής (Χατζηχρήστου και συν., 2009). Δηλαδή, η έννοια της ευεξίας σημαίνει την εξέταση του σχολικού συστήματος με έναν διαφορετικό τρόπο, που στόχο έχει την ουσιαστικότερη επικοινωνία εντός του σχολικού περιβάλλοντος, την αρωγή και την υποστήριξη όλων των μελών της σχολικής κοινότητας και κατ'επέκταση την προαγωγή της ψυχικής ευεξίας, εστιάζοντας στην πρόληψη και τις δυνατότητες των μελών και των συστημάτων. Οι πυλώνες στους οποίους στηρίζεται η ευεξία σε επίπεδο σχολικής κοινότητας, είναι η θετική ψυχολογία με την έννοια της υποκειμενικής ευεξίας, η συστημική θεωρία με τις παρεμβάσεις σε επίπεδο συστήματος, η ψυχική ανθεκτικότητα, τα αποτελεσματικά σχολεία, η κοινωνική και συναισθηματική αγωγή και τέλος, τα σχολεία που νοιάζονται και φροντίζουν (Χατζηχρήστου και συν., 2009).

Ειδικότερα το μοντέλο της ευεξίας στο επίπεδο της σχολικής κοινότητας δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη θετικών διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των συμμαθητών, μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών, καθώς και μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών (Χατζηχρήστου, 2015). Η ύπαρξη ποικίλων ερευνητικών δεδομένων τεκμηριώνει πια την αδιαμφισβήτητη επίδραση των διαπροσωπικών σχέσεων όχι μόνο στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή των μαθητών αλλά και στην γνωστική εξέλιξη τους (Χατζηχρήστου και συν., 2009). Τέλος το μοντέλο της ευεξίας στο σχολικό πλαίσιο συνίσταται στη δημιουργία και τη διατήρηση θετικών διαπροσωπικών σχέσεων, ώστε ο

μαθητής να μπορεί να εξελιχθεί προσωπικά, να έχει περισσότερη αυτοεκτίμηση, να αποκτήσει την αίσθηση του ανήκειν, να καταπολεμήσει τις ανασφάλειες του, να αντιμετωπίσει τους φόβους του και να οδηγηθεί μακροπρόθεσμα στην βίωση της πραγματικής ευτυχίας (Χατζηχρήστου, 2011).

Άλλο ένα μοντέλο σχολικής ευεξίας που έχει προταθεί από τον Huebner και τους συνεργάτες του, περιλαμβάνει τις εξής τρεις διαστάσεις : την θετική επίδραση, την αρνητική επίδραση και την ικανοποίηση που αντλεί το άτομο από την ζωή του (Huebner, Hills, Jiang, Long, Kelly & Lyons, 2014). Η θετική επίδραση αναφέρεται στην βίωση θετικών συναισθημάτων όπως είναι η χαρά και η θέληση για ζωή ενώ η αρνητική επίδραση αναφέρεται στην σπάνια βίωση αρνητικών συναισθημάτων , όπως είναι ο θυμός και η λύπη. Από την άλλη η ικανοποίηση από τη ζωή που αντλεί το άτομο , αναφέρεται είτε στην προσωπική κρίση του ατόμου για την θετικότητα της ζωής του ως ένα αποκύημα ενός ευρύτερου συνόλου είτε σε συγκεκριμένους τομείς της ζωής του ατόμου , όπως είναι η ικανοποίηση που προκύπτει από το σχολείο ή η ικανοποίηση από την εργασιακή απασχόληση (Huebner et. al, 2014).

Ειδικότερα στο σχολικό πλαίσιο, βρέθηκε, ότι η σχολική ασφάλεια συνδράμει στην αίσθηση της γενικότερης ευεξίας που βιώνουν οι μαθητές. Άλλες έρευνες στην Αμερική έδειξαν ότι οι μαθητές που βίωναν σε μεγαλύτερο βαθμό την ευεξία , σημείωσαν υψηλά σκορ στις μεταβλητές που σχετίζονται με την εκπαίδευση, όπως είναι η ελπίδα, το κοινωνικό άγχος και η συμπεριφορά απέναντι στους εκπαιδευτικούς (Huebner et. al, 2014). Φυσικά, το σχολείο συνιστά μια βασική δραστηριότητα κατά τη διάρκεια της παιδικής και εφηβικής ηλικίας. Σχετικά με το χρόνο που τα παιδιά και οι έφηβοι περνούν στο σχολείο, δεν αποτελεί τόσο μεγάλη έκπληξη που η ποιότητα των σχολικών τους εμπειριών συσχετίζεται άμεσα με την υποκειμενική αίσθηση ευεξίας των μαθητών (Huebner et. al, 2014).

Παράλληλα , το μοντέλο της σχολικής ευεξίας της Kopu, αποτελεί μια συνθετική προσέγγιση των παραγόντων : σχολικές συνθήκες, κοινωνικές σχέσεις, σημασία του νοήματος της αυτοπραγμάτωσης και κατάσταση υγείας (Kopu et. al., 2002). Ειδικότερα, αυτό το μοντέλο

εστιάζει στην αντιλαμβανόμενη ικανοποίηση που αντλεί το άτομο από συγκεκριμένους τομείς της ζωής του, όπως είναι η θετική διάθεση, ο μελλοντικός προγραμματισμός, η επιτυχία, η ευρύτερη αυτοεκτίμηση αλλά και η συγκεκριμένη αυτοεκτίμηση (π.χ. σε σχέση με την εμφάνιση), η κοινωνική ενημέρωση, η λήψη αποφάσεων, ο ύπνος, η ενέργεια, η όρεξη και το άγχος (Kopu et al., 2002).

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί πως παλαιότερα η μέτρηση για την υποκειμενική αίσθηση της ευεξίας του ατόμου γινόταν με την μια και μοναδική ερώτηση «Γενικά πως νιώθεις για την ζωή σου τώρα ;». Βρέθηκε πως οι πιο σημαντικοί δείκτες ήταν η υποστήριξη των συμμαθητών, οι επαρκείς προσδοκίες και η υποστήριξη των εκπαιδευτικών (Samdal, 1998). Ειδικότερα, στο ερωτηματολόγιο των μαθητών, η σχολική ευεξία των μαθητών μετρήθηκε χρησιμοποιώντας τις εξής τρεις ερωτήσεις : «Αισθάνεσαι ότι μπορείς να ανταποκριθείς στις σχολικές εργασίες;», «Απολαμβάνεις να πηγαίνεις στο σχολείο ;», «Θεωρείς ότι οι σχολικές εργασίες σε εμπνέουν ;» (Samdal, 1998). Αποδείχθηκε ότι η σχολική ευεξία των παιδιών σχετίζεται με το σχολικό κλίμα, την συνεργασία, την ενθάρρυνση, την υποστήριξη στις δύσκολες καταστάσεις, τη σχολική οργάνωση και τη φυσική εργασία στο περιβάλλον (Samdal, 1998).

Φιλία και Ευεξία στην Παιδική Ηλικία

Η ποιότητα των φιλικών σχέσεων μεταξύ ενήλικων φαίνεται να επηρεάζει την υποκειμενική ευεξία τους ανεξαρτήτως χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς τους. Στην εφηβική ηλικία, η εξωστρέφεια και η ευεξία συνδέονται με στενές διαπροσωπικές σχέσεις και με χαμηλά επίπεδα μοναχικότητας και απομόνωσης, ενώ τα θετικά συναισθήματα της συντροφικότητας και της εγγύτητας μεταξύ φίλων μπορεί επίσης να επιδρούν θετικά στην προσωπική ευεξία και την ποιότητα ζωής (Mendelson & Aboud, 2014).

Στο πεδίο της Θετικής Ψυχολογίας κυριαρχεί η υπόθεση ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις και η υποκειμενική ευεξία σχετίζονται σε σημαντικό βαθμό. Ωστόσο, αν και η κατεύθυνση της σχέσης

αυτής δεν έχει ερευνηθεί επαρκώς, η επικρατούσα υπόθεση προτείνει ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις συμβάλλουν στην ευεξία των ανθρώπων (Demir et. al., 2013).

Η σχέση μεταξύ διαπροσωπικών σχέσεων και ευεξίας περιλαμβάνει και τις σχέσεις μεταξύ φίλων. Για παράδειγμα, οι σχέσεις με τον καλύτερο φίλο μπορούν να προβλέψουν την ποιότητα ζωής και την ευεξία, ενώ ο αριθμός των φιλικών σχέσεων που διατηρεί κάποιος και η ποιότητα των σχέσεων αυτών (Demir et al., 2013) σχετίζεται θετικά με την προσωπική ευτυχία. Αντίστοιχα, μία μεταναλυτική μελέτη έδειξε ότι η ποσότητα και η ποιότητα των φιλικών σχέσεων συνδέεται με την υποκειμενική ευεξία σε άτομα τρίτης ηλικίας, με το μέγεθος της συσχέτισης αυτής να είναι μεγαλύτερο για την ποιότητα των σχέσεων (Demir et. al, 2013).

Οι φίλιες πιθανόν να συμβάλλουν στην ευεξία λόγω του υποστηρικτικού περιβάλλοντος που παρέχουν όπου τα άτομα νιώθουν ασφαλή και οικεία, ενώ αισθάνονται να καλύπτονται οι ψυχολογικές-συναισθηματικές τους ανάγκες (Holder & Coleman, 2015). Επίσης, εξελικτικές θεωρίες προτείνουν την καθοριστική σημασία των κοινωνικών σχέσεων στην ευεξία και τονίζουν ότι οι άνθρωποι είναι «προγραμματισμένοι» καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους να αναπτύσσουν και να διατηρούν μακροχρόνιες, θετικές κοινωνικές σχέσεις (Mendelson & Aboud, 2014).

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η συμβολή της φιλίας στην ευεξία των παιδιών μπορεί να διαφέρει ποιοτικά από αυτή των εφήβων και των ενηλίκων λόγω του διαφορετικού σταδίου συναισθηματικής, γνωστικής και κοινωνικής ανάπτυξης των παιδιών σε σχέση με άτομα μεγαλύτερης ηλικίας (Holder & Coleman, 2015). Τουλάχιστον, τρεις παράγοντες, οι οποίοι χαρακτηρίζουν τις φιλικές σχέσεις της παιδικής ηλικίας, υποστηρίζουν την παραπάνω θέση.

Πρώτον, παιδιά στην προεφηβεία και νωρίτερα συνήθως δεν αναπτύσσουν ρομαντικές σχέσεις, ενώ σημαντικό μέρος της θετικής επίδρασης των διαπροσωπικών σχέσεων στην εφηβεία και την ενήλικη ζωή οφείλεται στις ρομαντικές σχέσεις (Holder & Coleman, 2015).

Για παράδειγμα, για όσους δεν έχουν έναν ρομαντικό σύντροφο στη ζωή τους, η ποιότητα των σχέσεων με τον καλύτερο φίλο και την οικογένεια συνήθως καθορίζει την υποκειμενική τους

ευεξία (Demir, 2010). Έτσι, λόγω της απουσίας ρομαντικών σχέσεων στην παιδική ηλικία σε σχέση με την εφηβεία και την ενήλικη ζωή, η σημασία της φιλίας για την ευεξία των παιδιών μπορεί να καθίσταται ακόμη πιο σημαντική.

Δεύτερον, είναι αρκετά συνηθισμένο στην παιδική ηλικία η ανάπτυξη και διατήρηση σχέσεων με φανταστικούς φίλους, γεγονός που μπορεί να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ευεξία των παιδιών. Τρίτον, κατά τη ζωή του ανθρώπου ο ρόλος της φιλίας μπορεί να είναι ποιοτικά διαφορετικός ως προς τους σκοπούς, τη σημαντικότητα και τις ξεχωριστές ανάγκες που καλύπτει (Majors, 2012). Τέλος, όπως η φιλία μπορεί να έχει ποιοτικά διαφορετικά χαρακτηριστικά για παιδιά, εφήβους και ενήλικους, το ίδιο ισχύει και για τα παιδιά σε σχέση με το αναπτυξιακό στάδιο στο οποίο βρίσκονται. Για παράδειγμα, όσο τα παιδιά μεγαλώνουν, οι φίλοι καθίστανται σημαντικότεροι φορείς ευεξίας σε σχέση με την οικογένεια (Thoilliez, 2011).

Το ίδιο συμβαίνει και με τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις φιλικές σχέσεις, όπως η εμπιστοσύνη, η ισοτιμία και η υποστήριξη, όσο τα παιδιά μεγαλώνουν, ταυτόχρονα αλλάζουν και ωριμάζουν και τα στοιχεία αυτά. Ωστόσο, ακόμη και τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά είναι σε θέση να αναγνωρίσουν τη σημασία των φιλικών σχέσεων και ότι η απομόνωση, ακόμη και το μοναχικό παιχνίδι, δεν αποτελούν πηγή ευεξίας (Thoilliez, 2011).

Όσον αφορά στην κατεύθυνση της αιτιώδους σχέσης φιλίας και ευεξίας, εμπειρικές μελέτες προτείνουν ότι μπορεί να μην περιορίζεται στην επίδραση της φιλίας για τη βελτίωση της ευεξίας, αλλά να είναι διπλής κατεύθυνσης. Ως εκ τούτου, υψηλά επίπεδα ευεξίας μπορεί να αποτελούν τόσο την αιτία, όσο και το αποτέλεσμα της ποιότητας και της ποσότητας των φιλικών μας σχέσεων (Arunachalam & Nguyen, 2016). Έρευνες έχουν δείξει ότι υψηλά επίπεδα ευεξίας μπορούν να προβλέψουν αυξημένες πιθανότητες για μεγαλύτερο αριθμό διαπροσωπικών σχέσεων, κοινωνική στήριξη και ευτυχισμένη έγγαμη ζωή (Arunachalam & Nguyen, 2016).

Οι φιλικές σχέσεις των παιδιών που δομούνται στο πλαίσιο του σχολικού περιβάλλοντος, αποτελούν αντικείμενο μελέτης και έρευνας για τους κοινωνικούς επιστήμονες. Αυτές οι μελέτες

έχουν δείξει ότι οι φιλικές σχέσεις μεταξύ συνομήλικων αποτελούν από τις πιο σημαντικές διαστάσεις του σχολείου ως περιβάλλον κοινωνικοποίησης, πνευματικής εξέλιξης και ευεξίας (Λαμπροπούλου, 2018β). Οι φιλίες, και η κοινωνική αλληλεπίδραση γενικότερα, μεταξύ συνομήλικων σχετίζεται με τον ενθουσιασμό και τα κίνητρα των μαθητών, τα μαθησιακά αποτελέσματα και την φιλοδοξία (Reeves, 2012 · Robnett & Leaper, 2013).

Μάλιστα, υποστηρίζεται ότι παιδιά και έφηβοι δεν πηγαίνουν στο σχολείο για να μάθουν, αλλά περισσότερο για να περάσουν χρόνο με τους φίλους τους και να αλληλεπιδράσουν με τους συμμαθητές τους (Korkiamaki, 2013). Ως εκ τούτου, οι φιλίες συνομήλικων στο σχολείο αποτελούν έναν πολύ σημαντικό παράγοντα που είτε μπορούν να συνεισφέρουν στην υποκειμενική ευεξία των μαθητών είτε μπορούν να την μειώσουν (Janhunen, 2013). Ακόμη, η ευεξία στην εφηβική ηλικία, τόσο εντός όσο και εκτός σχολικού πλαισίου σχετίζεται σημαντικά με τις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσουν οι έφηβοι στη σχολείο (Reeves, 2012).

Η θετική επαφή με συνομήλικους διδάσκει στο παιδί υγιείς τρόπους να αλληλεπιδρά με τους άλλους, να επιλύει προβλήματα, να διαχειρίζεται συγκρούσεις, και γενικότερα να συναναστρέφεται αποτελεσματικά διατηρώντας και αναπτύσσοντας τις κοινωνικές του σχέσεις (Majors, 2012). Επίσης, η θετική κοινωνική προσαρμογή με φίλους και συμμαθητές στη μέση παιδική ηλικία ωφελεί την μαθησιακή διαδικασία. Ωστόσο, η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας έδειξε ότι το μεγαλύτερο μέρος της εμπειρικής έρευνας εξετάζει τα αποτελέσματα της φιλίας και των διαπροσωπικών σχέσεων στην ευεξία κατά την εφηβική ηλικία και την ενήλικη ζωή (Demir 2010 · Demir & Özdemir, 2010), ενώ ακόμη λιγότερες μελέτες έχουν εστιάσει στη μέση παιδική ηλικία (Holder & Coleman, 2015). Στην κατεύθυνση κάλυψης αυτού του ερευνητικού κενού, οι Holder και Coleman (2015) μελέτησαν τον τρόπο με τον οποίο παιδιά ηλικίας 9 έως 12 ετών αναπτύσσουν φιλίες, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των σχέσεών αυτών αναγνώρισαν αρκετούς παράγοντες που συμβάλλουν στην ευεξία, όπως ο αριθμός των φίλων και χρόνος που περνάει μαζί τους εκτός σχολείου. Πιο πρόσφατα, ο Goswami (2010), σε ένα δείγμα 4673 παιδιών στη μέση

παιδική ηλικία, μελέτησε έξι τύπους κοινωνικών σχέσεων και έδειξε ότι τα θετικά χαρακτηριστικά των φιλικών σχέσεων μεταξύ συνομήλικων ήταν ο δεύτερος πιο σημαντικός παράγοντας μετά την οικογένεια που σχετιζόταν με την συνολική ευεξία των παιδιών.

Οι έρευνες που εξετάζουν τη σχέση μεταξύ ευεξίας και φιλίας στην παιδική ηλικία βασίζονται κυρίως σε μελέτες συσχέτισης. Σε σχέση με τις επιπτώσεις των δύσκολων φιλικών σχέσεων στην παιδική ηλικία, λιγότερη έμφαση δίνεται στην έννοια της φιλίας και των σχέσεων των συνομήλικων στο σχολείο ως παράγοντες ευεξίας των μαθητών και πηγή μαθησιακών επιτευγμάτων (Traylor et al., 2016). Οι φιλικές σχέσεις μεταξύ συνομήλικων στο σχολείο αποτελούν ιδανικό πεδίο ανάπτυξης και εξάσκησης κοινωνικών δεξιοτήτων, ανατροφοδότησης και υιοθέτησης κοινωνικά αποδεκτών συμπεριφορών και αξιών (Robnett & Leaper, 2016).

Η ικανότητα συνεργασίας, οι φιλικές σχέσεις στο σχολείο και η απουσία σχολικού εκφοβισμού είναι σημαντικά στοιχεία της υποκειμενικής ευεξίας των μαθητών. Στο πλαίσιο των φιλικών σχέσεων στην παιδική και την εφηβική ηλικία υπάρχει ενδιαφέρον και φροντίδα, που μπορούν να εκδηλωθούν με ποικίλους τρόπους. Επιπλέον, οι παρέες των συμμαθητών παρέχουν τις κατάλληλες συνθήκες για την ανάπτυξη διαφόρων άλλων στοιχείων, όπως η εμπιστοσύνη, η αλληλεγγύη, η συνεργασία (Korkiamäki, 2013 · Korkiamäki, 2011).

Σε αυτό το πλαίσιο, οι φιλίες και οι κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται στο σχολείο αποτελούν μία μικρή κοινωνία, και ο τρόπος που αντιλαμβάνεται κανείς το χώρο και συμμετέχει σε αυτόν έχει άμεση σχέση με τον τρόπο που θα δρα το άτομο στη μελλοντική του ζωή, μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο.

Η σημασία των φίλων και των συνομήλικων εγείρει ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο και το περιεχόμενο στήριξης παιδιών και εφήβων (Emond, 2013). Τα ερωτήματα αυτά συχνά έχουν σχέση με τη «δύναμη» των φιλικών σχέσεων που σε ορισμένες περιπτώσεις παραβλέπεται από τις πρακτικές του σχολείου. Σύμφωνα με τον Bourdilln (2014), τα θετικά συναισθήματα που σχετίζονται με τη φιλία, όπως η παρέα, η αλληλοβοήθεια και η συντροφικότητα πολλές φορές είναι

στοιχεία που δεν λαμβάνονται ιδιαίτερα υπόψη στο εκπαιδευτικό σύστημα. Όμως, έχει διαπιστωθεί ότι οι φιλικές σχέσεις μπορούν να προσφέρουν πολλά στο πλαίσιο των σχολικών ομάδων (Brace, 2011 · Layba, 2010). Για παράδειγμα, οι φιλικές σχέσεις βοηθούν σημαντικά στη βελτίωση της ποιότητας ζωής ατόμων με αναπηρία, καθώς και της αλληλεπίδρασής τους με συνομήλικα ή άλλα άτομα που δεν αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα υγείας.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι τέτοιου είδους πρακτικές ενδυναμώνουν την ευεξία των ατόμων στο σχολείο και στην κοινωνία.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο ρόλος των φιλικών σχέσεων στην παιδική ηλικία δεν περιορίζεται μόνο στην προαγωγή της ψυχικής υγείας και ευεξίας. Τα παιδιά μέσω των φιλικών τους σχέσεων και των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων με συνομήλικους ενθαρρύνονται να συμμετέχουν σε δραστηριότητες εντός και εκτός σχολικού πλαισίου μέσα από τις οποίες βελτιώνουν σημαντικά τη σωματική τους ευεξία (Arunachalam & Nguyen, 2016).

Ένας σημαντικός αριθμός μελετών αναφέρει και τις δυσκολίες που μπορεί να επιφέρει η έλλειψη φίλων ή η ύπαρξη δυσλειτουργικής φιλίας στην προσαρμογή των παιδιών όπως σχολικό εκφοβισμό, στην μοναξιά και σε μη κοινωνικά αποδεκτές και παραβατικές συμπεριφορές οι οποίες ωστόσο ενθαρρύνονται στις αλληλεπιδράσεις των συνομήλικων (Arunachalam & Nguyen, 2016). Στην ίδια κατεύθυνση, ερευνητικές μελέτες έχουν καταδείξει τη σχέση ανάμεσα στις φιλίες των συνομήλικων και σε πρακτικές περιθωριοποίησης, όπως η κατανάλωση αλκοόλ ή ψυχοδραστικών ουσιών, η εγκατάλειψη του σχολείου, η αποφυγή μαθημάτων και παραβατικές συμπεριφορές (Arunachalam & Nguyen, 2016).

Ως συνέπεια, το σημαντικότερο μέρος των παιδαγωγικών πρακτικών στοχεύει στον έλεγχο των κοινωνικών σχέσεων και δικτύων των μαθητών παρά στην ενίσχυσή τους. Για παράδειγμα, μία συνήθης πρακτική είναι η κατεύθυνση του παιδαγωγού οι φίλοι ή οι «κολλητοί» μέσα στην τάξη να κάθονται σε ξεχωριστά και απομακρυσμένα θρανία, ή στην σχολική αυλή να μη συσπειρώνονται παρέες συνομήλικων χωρίς την παρουσία δασκάλου (Korkiamaki, 2013).

Αρκετές μελέτες έχουν δείξει ότι οι μη λειτουργικές φιλικές σχέσεις ή η απουσία κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ συνομήλικων συνδέονται με ποικίλες αναπτυξιακές και ψυχολογικές δυσκολίες στην παιδική και την εφηβική ηλικία (Λαμπροπούλου, 2018γ). Τα παιδιά που βιώνουν την απόρριψη από τους συνομήλικούς τους βρίσκονται σε κίνδυνο να αναπτύξουν προβλήματα σε ένα ευρύ αναπτυξιακό πεδίο το οποίο περιλαμβάνει δυσκολίες προσαρμογής, χαμηλά μαθησιακά αποτελέσματα και μειωμένη ψυχολογική ευεξία (Thoilliez, 2011).

Επίσης, ανασκόπηση της βιβλιογραφίας δείχνει μία σημαντική σχέση μεταξύ κοινωνικής απόρριψης και προβλήματα εξωτερικευμένης συμπεριφοράς όπως επιθετική και αντικοινωνική συμπεριφορά (Majors, 2012). Παρομοίως, η απόρριψη από τους συνομήλικους συνδέεται με προβλήματα εξωτερικευμένης συμπεριφοράς όπως μοναξιά και καταθλιπτική διάθεση. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η έλλειψη φιλικών σχέσεων και υγιούς κοινωνικής αλληλεπίδρασης αποτελεί συνδετικό κρίκο για την ανάπτυξη ποικίλων ψυχολογικών προβλημάτων και τη μείωση της ψυχολογικής ευεξίας (Majors, 2012). Για παράδειγμα, μία ευρείας κλίμακας διαχρονική μελέτη 551 παιδιών από 6 έως 13 ετών έδειξε ότι προβλήματα συμπεριφοράς στα πρώτα σχολικά χρόνια συνδέονται με την απόρριψη από τους συνομήλικους στη μέση παιδική ηλικία, και κατά συνέπεια, με την απουσία φίλων και προβλήματα συμπεριφοράς στην πρώτη εφηβική ηλικία (Majors, 2012).

Όσον αφορά στην κοινωνική αποξένωση, αν και έχει μειωμένης έκτασης αρνητικές συνέπειες στην πρώιμη παιδική ηλικία, όσο τα παιδιά αναπτύσσονται θεωρούν την αποξένωση όλο και περισσότερο μη φυσιολογική, με αποτέλεσμα να αυξάνονται και οι αρνητικές επιδράσεις για εκείνα τα παιδιά που είναι αποξενωμένα (Giotsa et al., 2014). Η αποξένωση, το παθητικό παιχνίδι και η έλλειψη αλληλεπίδρασης με τους συμμαθητές στη δεύτερη τάξη του δημοτικού βρέθηκαν να σχετίζονται με το άγχος, όπως αυτό αξιολογήθηκε από τους δασκάλους και την κατάθλιψη στην πέμπτη δημοτικού (Giotsa et al., 2014). Ακόμη, σύμφωνα πάλι με αξιολογήσεις των εκπαιδευτικών, παιδιά που βίωναν κοινωνικό αποκλεισμό και αποξένωση στο νηπιαγωγείο, είχαν υψηλά επίπεδα καταθλιπτικής συμπεριφοράς έως την τετάρτη τάξη του δημοτικού (Giotsa et al., 2014).

Τέλος, παιδιά ηλικίας 9 έως 12 ετών τα οποία αξιολογήθηκαν από τους συμμαθητές τους ως ευαίσθητα και απομονωμένα, ένα χρόνο αργότερα εμφάνισαν αποκλίνουσα συμπεριφορά (Majors, 2012). Τα παραπάνω εμπειρικά δεδομένα στο σύνολό τους αποδεικνύουν ότι η γενικότερη ευεξία των παιδιών σχετίζεται άμεσα με την ποιότητα των φιλικών σχέσεων και της αλληλεπίδρασης με τους συνομήλικους τους.

Η ιδέα ότι οι φιλικές σχέσεις συνιστούν έναν προστατευτικό παράγοντα στις αρνητικές εμπειρίες των μαθητών στο σχολείο και στα προβλήματα προσαρμογής τους, αποτελεί ένα καθοριστικό στοιχείο στα μοντέλα που ερευνούν τις επιδράσεις των ομηλικών. Σε αυτό το πλαίσιο, οι φίλοι προάγουν την ατομική ευεξία προστατεύοντας τα παιδιά από τις αρνητικές συνέπειες της απομόνωσης και εμποδίζοντας τα προβλήματα προσαρμογής λόγω προβλημάτων με τους συμμαθητές (Λαμπροπούλου, 2009) .

Ένα ενδιαφέρον ερώτημα που προκύπτει από τα παραπάνω αφορά τους μηχανισμούς μέσα από τους οποίους η φιλία αποτελεί προστατευτικό παράγοντα και πεδίο προαγωγής της ευεξίας στην παιδική ηλικία. Ειδικότερα είναι ενδιαφέρον να εξεταστεί κατά πόσο, η συντροφικότητα και η συναισθηματική στήριξη των φίλων μπορούν να μειώσουν τη μοναξιά και τα αισθήματα ανεπάρκειας και κατάθλιψης που συχνά βιώνουν τα απομονωμένα παιδιά, τα οποία με τη σειρά τους έχουν λιγότερες πιθανότητες να αναπτύξουν προβλήματα εσωτερίκευσης και εξωτερίκευσης (Reeves, 2012).

Σύμφωνα με έρευνες φαίνεται ότι τα παιδιά νιώθουν ευεξία στο σχολικό τους περιβάλλον κι αυτό διότι μέσα σε αυτό κοινωνικοποιούνται και έρχονται σε επαφή με άλλα παιδιά, με τα οποία μαθαίνουν αλλά και παίζουν μαζί. Κατ' επέκταση, γεμίζουν με αισθήματα χαράς και ευεξίας. Ωστόσο, λόγω του σύγχρονου τρόπου ζωής έχουν παρατηρηθεί κάποιες ελλείψεις, οι οποίες με τον κατάλληλο χειρισμό μπορούν να αντιμετωπιστούν (Majors, 2012).

Υπάρχουν και αρκετά παιδιά που μπορεί να νιώθουν πίεση και άγχος και να μην μπορούν να ανταπεξέλθουν σωστά στα μαθήματά τους ή ακόμη και να μην μπορούν να κάνουν φίλους και

να περιθωριοποιούνται. Αυτά αποτελούν σημαντικά θέματα που καλείται η σχολική κοινότητα να διαχειριστεί. Με τα κατάλληλα προγράμματα και το σωστό χειρισμό, οι ελλείψεις αυτές μπορούν να αντιμετωπιστούν (Χατζηχρήστου, 2015).

Συμπερασματικά φαίνεται ότι η φιλία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην βίωση του αισθήματος της ευεξίας στο σχολικό περιβάλλον αλλά και το αντίστροφο, υπάρχει δηλαδή μια διαρκής αλληλεπίδραση των δυο αυτών εννοιών. Υπάρχουν ελληνικές έρευνες που έχουν ασχοληθεί με τις διαπροσωπικές σχέσεις των παιδιών, την αποδοχή και την απόρριψη από τους συνομηλίκους, αλλά ελάχιστα έχει μελετηθεί το θέμα των συναισθημάτων των παιδιών για μια φιλική σχέση και τη σχέση αυτών με τη γενικότερη αίσθηση ευεξίας.

Ωστόσο, οι μελέτες που έχουν γίνει αναφέρονται στις έννοιες της φιλίας και της ευεξίας, σε σχέση με παιδιά που είτε είναι ευάλωτα απέναντι στους παράγοντες επικινδυνότητας είτε οι φιλικές σχέσεις απουσιάζουν από την ζωή τους. Δηλαδή, οι έρευνες εστιάζουν στις επιπτώσεις έλλειψης φίλων και κατ' επέκταση στην μη βίωση της σχολικής ευεξίας από την πλευρά των μαθητών. Ακόμη, οι μελέτες επικεντρώνονται στα αποτελέσματα των φιλικών σχέσεων στην εφηβική και ενήλικη ζωή, ενώ η παρούσα έρευνα στοχεύει να απαντήσει σε ερωτήματα που αφορούν παιδιά προεφηβείας (11 και 12 χρονών) (Huebner, 2014).

Ερευνητικοί Στόχοι

Η μελέτη είναι μέρος ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος του Εργαστηρίου Σχολικής Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ με τίτλο «Διαστάσεις φιλίας και διερεύνηση ατομικών και συστημικών προστατευτικών παραγόντων σε μαθητές σχολικής και εφηβικής ηλικίας». Σκοπός της παρούσας έρευνας, είναι να ερευνηθεί τη σχέση μεταξύ των διαστάσεων της φιλίας και της σχολικής ευεξίας στα παιδιά της μέσης παιδικής ηλικίας. Σύμφωνα με την προαναφερόμενη βιβλιογραφία αναμένεται να υπάρχει σχέση ανάμεσα στις διαστάσεις της φιλίας και την σχολική ευεξία, αυτή είναι δηλαδή η βασική υπόθεση της παρούσας έρευνας. Άλλες υποθέσεις που γίνονται

για την παρούσα έρευνα είναι πως τα παιδιά αναμένεται να βιώνουν υψηλό επίπεδο σχολικής ευεξίας και να έχουν θετικές αντιλήψεις ως προς την φιλία. Με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση τίθενται τα παρακάτω ερωτήματα για την έρευνα :

- Είναι δυνατόν να προβλεφθεί η σχολική ευεξία από την φιλία (δηλαδή από τις διαστάσεις της φιλίας);
- Υπάρχουν διαφορές στις αντιλήψεις των παιδιών για την φιλία και την ευεξία, ανάλογα με το φύλο, την τάξη, την οικογενειακή κατάσταση, την εκπαίδευση του πατέρα, την εκπαίδευση της μητέρας, το επάγγελμα του πατέρα και το επάγγελμα της μητέρας ;
- Υπάρχει σχέση της ηλικίας των παιδιών με την σχολική ευεξία ;
- Η επιτυχία στα σχολικά μαθήματα σχετίζεται με τις αντιλήψεις για τη φιλία και την ευεξία των παιδιών ;

Μέθοδος

Συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 184 μαθητές Ε και Στ τάξης από Δημοτικά Σχολεία στην ευρύτερη περιοχή των Αθηνών. Πιο συγκεκριμένα το δείγμα αποτελείται από 69 παιδιά της Ε' δημοτικού (37%) και 115 παιδιά της ΣΤ' δημοτικού (63%). Ως προς το φύλο τα αγόρια είναι 69 (37%) και τα κορίτσια 115 (6%).

Σε ό,τι αφορά το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, και συγκεκριμένα των πατέρων, το 63% είχε πανεπιστημιακή εκπαίδευση, το 27% ήταν απόφοιτοι Λυκείου, το 9% απόφοιτοι Γυμνασίου και το υπόλοιπο 1% είχε σταματήσει την εκπαίδευσή του στο Δημοτικό.

Τα αντίστοιχα ποσοστά για τις μητέρες των παιδιών, ήταν 74% απόφοιτοι Πανεπιστημίου, το 20% ήταν απόφοιτοι Λυκείου, το 5% απόφοιτοι Γυμνασίου, ενώ μόλις το 1% είχε ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Σε ό,τι αφορά τον επαγγελματικό τομέα των γονέων, το μεγαλύτερο ποσοστό των πατέρων (47%) είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι (86 άτομα), ενώ το 29% είναι ελεύθεροι επαγγελματίες (Πίνακας 1).

Πίνακας 1

Πίνακας συχνότητων ως προς το επάγγελμα του πατέρα

Επάγγελμα Πατέρα	<i>f</i>	%
Ιδιωτικός Υπάλληλος	86	46,7
Ελεύθερος Επαγγελματίας	53	28,8
Δημόσιος Υπάλληλος	24	13
Οικοδόμος/Εργάτης	11	6
Άνεργος	10	5,4
Σύνολο	184	100,0

Παράλληλα, σε ό,τι αφορά την απασχόληση των μητέρων (Πίνακας 2), το μεγαλύτερο ποσοστό (49%) ήταν ιδιωτικοί υπάλληλοι (90 άτομα), ενώ το 20% ήταν δημόσιοι υπάλληλοι (36 άτομα).

Πίνακας 2

Πίνακας συχνοτήτων ως προς το επάγγελμα της μητέρας

Επάγγελμα Μητέρας	<i>f</i>	%
Ιδιωτικός Υπάλληλος	90	48,9
Δημόσιος Υπάλληλος	36	19,6
Άνεργη	27	14,7
Ελεύθερος Επαγγελματίας	20	10,9
Οικιακά	11	6
Σύνολο	184	100,0

Σε ό,τι αφορά την οικογενειακή κατάσταση, η πλειονότητα των περιπτώσεων αφορούσε οικογένειες με έγγαμους γονείς (88%), το 11% των περιπτώσεων αφορούσε οικογένειες όπου οι γονείς ήταν διαζευγμένοι, ενώ σε μία οικογένεια υπήρξε θάνατος γονέα (1%).

Σε ό,τι αφορά τις ποσοτικές μεταβλητές των δεδομένων μας, παρατηρείται ότι οι ηλικίες των παιδιών κυμαίνονται από 124 μήνες έως 152 μήνες (10,3-12,6 χρονών), με μέσο όρο ηλικιών τους 138,46 μήνες (11,54 χρονών) και τυπική απόκλιση 7,05.

Παράλληλα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3, παρατηρούνται υψηλοί βαθμοί στα μαθηματικά, στην γλώσσα αλλά και στον γενικό βαθμό, με την πλειονότητα των μαθητών να έχουν βαθμούς πάνω από 9.

Πίνακας 3

Περιγραφικοί στατιστικοί δείκτες για τις μεταβλητές ηλικία & τους βαθμούς στα μαθήματα

	<i>Ελάχιστη Τιμή</i>	<i>Μέγιστη Τιμή</i>	<i>M.O.</i>	<i>T.A.</i>
Ηλικία (σε μήνες)	124,00	152,00	138,46	7,05
Γενικός Βαθμός	8,00	10,00	9,82	0,37
Βαθμός Γλώσσα	6,00	10,00	9,68	0,59
Βαθμός Μαθηματικά	6,00	10,00	9,55	0,65
Βαθμός προηγούμενης χρονιάς	7,00	10,00	9,90	0,36

Μέσα συλλογής δεδομένων

Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν τα ακόλουθα ερωτηματολόγια :

Πρώτον χρησιμοποιήθηκε η Mc Gill κλίμακα αξιολόγησης φιλίας. Πρόκειται για την κλίμακα των Mendelson και Aboud (2014) , η οποία αποδόθηκε στα ελληνικά από το Εργαστήριο Σχολικής Ψυχολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ) με τη μέθοδο της διπλής/αντίστροφης μετάφρασης. Αποτελείται από 46 προτάσεις, με στόχο την αξιολόγηση των λειτουργιών της φιλίας παιδιών και εφήβων.

Το ερωτηματολόγιο αξιολογεί 6 παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας είναι η Συντροφικότητα, όπου εκτιμάται ο βαθμός συντροφικότητας που νιώθουν τα παιδιά από την φιλία, και περιλαμβάνει 7 ερωτήσεις (π.χ. «Ο καλύτερος μου φίλος με κάνει να γελάω»), οι οποίες εμφανίζονται σε εννιαβάθμια κλίμακα Likert από το (0) ως το (8) ανάλογα με το πόσο συχνά ισχύει το περιεχόμενο κάθε πρότασης για τον καλύτερό τους φίλο ((0): Πολύ σπάνια, (8): Πάντα). Ο συντελεστής αξιοπιστίας Cronbach alpha (α) βρέθηκε ίσος με $0,84 > 0,7$, και άρα η κλίμακα έχει υψηλή αξιοπιστία.

Ο δεύτερος παράγοντας είναι η Βοήθεια, όπου εξετάζεται ο βαθμός βοήθειας που νιώθουν τα παιδιά από την φιλία με προτάσεις όπως «Ο καλύτερος μου φίλος με βοηθάει όταν το χρειάζομαι» οι οποίες εμφανίζονται σε εννιαβάθμια κλίμακα Likert, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση. Σε ό,τι αφορά την αξιοπιστία του ερωτηματολογίου για το συγκεκριμένο δείγμα, ο δείκτης Cronbach's α υπολογίστηκε ίσος με 0,85 και άρα έχει υψηλό βαθμό αξιοπιστίας.

Ο τρίτος παράγοντας είναι η Οικειότητα με 8 ερωτήσεις, όπου εκτιμάται ο βαθμός οικειότητας που νιώθουν τα παιδιά από την σχέση τους με τον καλύτερό τους φίλο, με προτάσεις όπως «Ο καλύτερος μου φίλος καταλαβαίνει τα συναισθήματά μου», οι οποίες εμφανίζονται σε εννιαβάθμια κλίμακα Likert. Ο βαθμός αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου, βρέθηκε ίσος με 0,90 και άρα έχει ιδιαίτερα υψηλή αξιοπιστία.

Ο τέταρτος παράγοντας είναι η Αξιόπιστη συνεργασία, με 8 ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, όπου εκτιμάται ο βαθμός αξιόπιστης συνεργασίας που αντιλαμβάνονται τα παιδιά από την σχέση τους με τον καλύτερό τους φίλο, με προτάσεις όπως «Ο καλύτερος μου φίλος θα παρέμενε φίλος, ακόμα και αν είχαμε τσακωθεί» και εμφανίζονται σε εννιαβάθμια κλίμακα Likert. Ο βαθμός αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου, βρέθηκε ίσος με 0,88 και άρα έχει υψηλή αξιοπιστία.

Η Αυτοεπιβεβαίωση συνιστά τον πέμπτο παράγοντα της φιλίας, με 9 ερωτήσεις στο ερωτηματολόγιο, όπου εκτιμάται ο βαθμός αυτοεπιβεβαίωσης που νιώθουν τα παιδιά από την σχέση τους με τον καλύτερό τους φίλο, με προτάσεις όπως «Ο καλύτερος μου φίλος με κάνει να νιώθω σημαντικός», οι οποίες εμφανίζονται σε εννιαβάθμια κλίμακα Likert. Ο βαθμός αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου, βρέθηκε ίσος με 0,88 και άρα έχει υψηλή αξιοπιστία.

Τέλος η Συναισθηματική Ασφάλεια αποτελεί την τελευταία διάσταση της φιλίας. Στις τελευταίες 9 ερωτήσεις του Α' μέρους του ερωτηματολογίου, εκτιμάται ο βαθμός συναισθηματικής ασφάλειας που νιώθουν τα παιδιά από την σχέση τους με τον καλύτερό τους φίλο, με προτάσεις όπως «Ο καλύτερος μου φίλος με κάνει να νιώθω καλύτερα όταν έχω προβλήματα», οι οποίες

εμφανίζονται σε εννιαβάθμια κλίμακα Likert. Ο βαθμός αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου, βρέθηκε ίσος με 0,87 και άρα υπάρχει υψηλή αξιοπιστία.

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει την Κλίμακα Υποκειμενικής Αίσθησης Ευεξίας στο Σχολείο. Πρόκειται για τη συντομευμένη κλίμακα αξιολόγησης των αντιλήψεων των εφήβων για την ευεξία στο σχολείο των Tian, Wang & Huebner(2015), η οποία αποδόθηκε στα ελληνικά με τη μέθοδο της διπλής/αντίστροφης μετάφρασης από το Εργαστήριο Σχολικής Ψυχολογίας, ΕΚΠΑ το 2018, κι έχει στόχο την αξιολόγηση της γνωστικής και συναισθηματικής διάστασης της αίσθησης σχολικής ευεξίας των μαθητών.

Ειδικότερα, στην εν λόγω κλίμακα, περιλαμβάνονται 8 προτάσεις από τις οποίες εκτιμάται ο βαθμός σχολικής ευεξίας που νιώθουν τα παιδιά (π.χ. «Έχω καλές σχέσεις με τους καθηγητές μου») και οι οποίες εμφανίζονται σε πενταβάθμια κλίμακα Likert από το (1) ως το (5) ανάλογα με το πόσο ισχύει το περιεχόμενο κάθε πρότασης ((1): Ποτέ, (5): Πάντα). Ο βαθμός αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου, $\alpha = 0,75$, κρίνεται ικανοποιητικός.

Τέλος χορηγήθηκε ένα ερωτηματολόγιο δημογραφικών στοιχείων, όπου ζητούνταν από τους μαθητές να συμπληρώσουν την ημερομηνία γέννησής τους, το φύλο τους (Αγόρι, Κορίτσι), την τάξη στην οποία φοιτούν (Ε' Δημοτικού, Στ' Δημοτικού), τους βαθμούς τους στην νεοελληνική γλώσσα, στα μαθηματικά αλλά και το γενικό μέσο όρο που είχαν τόσο φέτος όσο και την περσινή χρονιά, το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα και της μητέρας τους (Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο, Ανώτερη Σχολή), το επάγγελμα το οποίο ασκούν ο πατέρας και η μητέρα τους (Άνεργος, Δημόσιος Υπάλληλος, Ιδιωτικός Υπάλληλος, Οικοδόμος/Εργάτης), την οικογενειακή κατάσταση τους (Παντρεμένοι, Χωρισμένοι, Δεύτερος Γάμος, Θάνατος γονέα), την ύπαρξη ή όχι αδερφών και τέλος την χώρα γέννησης τόσο των μαθητών όσο και τον γονέων τους.

Διαδικασία

Η έρευνα εντάσσεται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος για τη μελέτη της σχέσης ποικίλων διαστάσεων της φιλίας και παραγόντων σε ατομικό, οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον που διεξάγεται από το Εργαστήριο Σχολικής Ψυχολογίας του ΕΚΠΑ μετά από σχετική άδεια από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Η χορήγηση των ερωτηματολογίων έγινε σε μία διδακτική ώρα στην τάξη. Δόθηκαν στους συμμετέχοντες εξηγήσεις για το σκοπό της έρευνας και τονίστηκε το γεγονός της εχεμύθειας και της ανωνυμίας. Παράλληλα, διευκρινίστηκε το γεγονός πως δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Η συμμετοχή στην έρευνα ήταν εθελοντική και ανώνυμη. Σημαντικό θεωρείται το γεγονός πως όλοι οι μαθητές έδειξαν προθυμία να συμμετέχουν στην ερευνητική διαδικασία.

Αποτελέσματα

Σε αυτή την ενότητα θα εξεταστούν οι σχέσεις των δημογραφικών με τις έξι διαστάσεις της φιλίας και την σχολική ευεξία. Για αυτό το λόγο αρχικά θα ακολουθήσει ο έλεγχος κανονικότητας των παραγόντων, στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα από τις συγκρίσεις μέσω των τιμών των παραγόντων με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, ενώ παράλληλα θα μελετηθούν οι συνάφειες ανάμεσα στους παράγοντες, και τέλος δεδομένου ότι σκοπός είναι να γίνει πρόβλεψη του βαθμού σχολικής ευεξίας που αισθάνονται οι μαθητές, θα εφαρμοστεί παλινδρόμηση με εξαρτημένη μεταβλητή την σχολική ευεξία, και ανεξάρτητες μεταβλητές τις έξι διαστάσεις της φιλίας και τα δημογραφικά στοιχεία.

Έλεγχος κανονικότητας (κριτήριο Kolmogorov Smirnov)

Στην συγκεκριμένη ενότητα, θα πραγματοποιηθούν έλεγχοι κανονικότητας των παραγόντων του δείγματος μέσω των κριτηρίων Kolmogorov Smirnov και Shapiro Wilk.

Παρατηρήθηκε ότι σε όλες τις περιπτώσεις, σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 5%, απορρίπτεται η υπόθεση κανονικότητας των παραγόντων. Αξίζει να αναφερθεί ότι αυτό το γεγονός είναι σύνηθες σε μεγάλα δείγματα όπως και στην συγκεκριμένη περίπτωση, και δεν δημιουργεί πρόβλημα στην έρευνα, εφόσον κατά τις συγκρίσεις των μέσων όρων ως προς τις κλάσεις/γκρουπ των δημογραφικών που θα ακολουθήσουν, κάθε κλάση έχει τουλάχιστον 25 άτομα (Kim & Park, 2019). Ειδικότερα, στο εν λόγω δείγμα, οι περιπτώσεις των δημογραφικών που συμβαίνει αυτό είναι το φύλο, η τάξη και αν τα παιδιά έχουν αδέρφια. Στις περιπτώσεις αυτές λοιπόν, λόγω του μεγάλου πλήθους ατόμων ανά κλάση, θα εφαρμοστεί το παραμετρικό κριτήριο t-test (Fagerland, 2012), το οποίο ουσιαστικά ελέγχει αν οι μέσες τιμές δύο πληθυσμών μίας ποσοτικής μεταβλητής είναι ίσες ή διαφέρουν (π.χ. η σύγκριση αγοριών-κοριτσιών ως προς την μέση σχολική ευεξία).

Αντίθετα, στις περιπτώσεις που οι κλάσεις των δημογραφικών έχουν λιγότερα από 25 άτομα κι επομένως δεν μπορεί να παραλειφθεί η μη-κανονικότητα των δεδομένων (π.χ. Εκπαίδευση πατέρα, οικογενειακή κατάσταση, κ.ο.κ.), θα εφαρμοστεί το μη παραμετρικό κριτήριο Kruskal Wallis H, το οποίο ελέγχει αν οι μέσες τιμές μίας ποσοτικής μεταβλητής επηρεάζονται από τα επίπεδα μίας κατηγορικής μεταβλητής, ελέγχει και σε αυτή την περίπτωση, δηλαδή, αν οι μέσες τιμές διαφόρων πληθυσμών είναι ίσες. Στην συνέχεια, θα παρουσιαστούν και θα σχολιαστούν μόνο τα στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα που προέκυψαν, σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 5%.

Περιγραφικοί Στατιστικοί Δείκτες

Αρχικά, υπολογίστηκαν οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις του συνολικού δείγματος της έρευνας για τους παράγοντες της φιλίας και τη σχολική ευεξία. Όπως φαίνεται στον πίνακα 8, οι μέσοι όροι γενικά στους παράγοντες της φιλίας παρατηρείται ότι είναι αρκετά υψηλοί και κοντά στις ανώτερες βαθμίδες της κλίμακας (1-8) - επομένως οι μαθητές τείνουν να αισθάνονται πιο έντονα αυτά τα συναισθήματα - και αντίστοιχα ο μέσος όρος στη σχολική ευεξία είναι πάνω από 4, που πλησιάζει την ανώτερη βαθμίδα της κλίμακας.

Πίνακας 4

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις για τους παράγοντες της φιλίας και τη σχολική ευεξία στο σύνολο των συμμετεχόντων

	<i>M.O</i>	<i>T.A.</i>
Συντροφικότητα	6,87	1,10
Βοήθεια	6,52	1,28
Οικειότητα	6,72	1,38
Αξιόπιστη Συνεργασία	7,17	1,05
Αυτοεπιβεβαίωση	6,87	1,13
Συναισθηματική	6,93	1,17
Ασφάλεια		
Σχολική Ευεξία	4,09	0,57

Ειδικότερα ο μέσος όρος του παράγοντα της συντροφικότητας στους 184 μαθητές ήταν 6,87 με το 97% των μαθητών να έχουν σκορ πάνω από 4. Ο μέσος όρος του παράγοντα της βοήθειας υπολογίστηκε ίσος με 6,52, με μόλις το 6% των μαθητών να έχουν σκορ κάτω από 4. Σε ό,τι αφορά τον παράγοντα της οικειότητας, η πλειονότητα των μαθητών (94%) σημείωσε σκορ πάνω από 4. Παράλληλα, το 98% των μαθητών έχουν σκορ πάνω από 4 στον παράγοντα της αξιοπιστίας συνεργασίας. Η μέση τιμή του παράγοντα της αυτοεπιβεβαίωσης υπολογίστηκε ίση με 6,86, με μόλις το 2% των μαθητών να έχουν σκορ κάτω από 4. Σε ό,τι αφορά τον παράγοντα της συναισθηματικής ασφάλειας, η πλειονότητα των μαθητών (96%) σημείωσε σκορ πάνω από 4. Τέλος, σε ό,τι αφορά την σχολική ευεξία, το 96% των μαθητών έχουν σκορ πάνω από 3

Συνάψεις

Σε αυτή την υποενότητα μελετώνται οι σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στους υπό μελέτη παράγοντες καθώς και τις συνεχείς μεταβλητές, μέσω του ελέγχου γραμμικής συσχέτισης του Pearson, ο οποίος στην ουσία θα δώσει την ισχύ της συσχέτισης των εν λόγω μεταβλητών.

Πίνακας 5

Συσχετίσεις Pearson ανάμεσα σε παράγοντες και συνεχείς μεταβλητές

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Συντροφικότητα	1											
2. Βοήθεια	,68**	1										
3. Οικειότητα	,73**	,73**	1									
4. Αξιόπιστη Συνεργασία	,53**	,64**	,68**	1								
5. Αυτοεπιβεβαίωση	,62**	,69**	,65**	,65**	1							
6. Συναισθηματική Ασφάλεια	,60**	,54**	,64**	,67**	,72**	1						
7. Σχολική Ευεξία	,31**	,32**	,33**	,38**	,47**	,44**	1					
8. Ηλικία (σε μήνες)	-,11	-,04	-,17*	-,18*	-,13	-,17*	-,34**	1				
9. Γενικός Βαθμος	,09	-,02	,05	,01	,10	,04	,31**	-,09	1			
10. Βαθμός Γλώσσα	,11	,04	,06	,01	,12	,06	,32**	,02	,69**	1		
11. Βαθμός Μαθηματικά	,15*	,10	,08	,11	,12	,04	,26**	-,10	,68**	,71**	1	
12. Βαθμός προηγούμενης χρονιάς	,10	-,01	,07	,07	,12	,12	,29**	-,10	,53**	,41**	,30**	1

Σημείωση: * $p < .05$, ** $p < .01$

Αρχικά, παρατηρήθηκε ότι το συναίσθημα της σχολικής ευεξίας σχετίζεται θετικά και με τις έξι διαστάσεις της φιλίας. Συγκεκριμένα, προέκυψαν μεσαίας ισχύος, αλλά στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στους έξι παράγοντες και την ευεξία, σε επίπεδο 1%, με τις τιμές του συντελεστή συσχέτισης του Pearson να κυμαίνονται στις τιμές 0,31 με 0,47. Αυτό πρακτικά σημαίνει, ότι τα παιδιά που βιώνουν πιο έντονα συναισθήματα συντροφικότητας, βοήθειας, οικειότητας, αυτοεπιβεβαίωσης, αξιοπιστίας στην συνεργασία ή συναισθηματικής ασφάλειας, έχουν την τάση να νιώθουν και πιο έντονο το αίσθημα της σχολικής ευεξίας. Επιπλέον, προέκυψαν μεσαίες, θετικές και στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις ανάμεσα στην σχολική ευεξία και τους

τέσσερις βαθμούς των μαθητών που μελετήσαμε, σε επίπεδο 1%, με τις τιμές του συντελεστή συσχέτισης να κυμαίνονται ανάμεσα 0,26 με 0,32. Επομένως, παιδιά με μεγαλύτερους βαθμούς τείνουν να νιώθουν μεγαλύτερη σχολική ευεξία. Αντίθετα, η αρνητική συσχέτιση της ευεξίας με την ηλικία (-0,32), υποδηλώνει ότι όσο μεγαλύτερη ηλικία έχει το παιδί τόσο μειώνεται η σχολική ευεξία που νιώθει.

Τέλος, βρέθηκαν υψηλές και θετικές σχέσεις ανάμεσα στις έξι διαστάσεις της φιλίας. Μάλιστα, προέκυψαν όλες στατιστικά σημαντικές, σε επίπεδο 1%, με τις τιμές του συντελεστή συσχέτισης Pearson να κυμαίνονται από 0,53 έως 0,73.

Συγκρίσεις Μέσων Όρων

Συγκρίσεις ως προς το φύλο

Σε αυτή την υποενότητα εξετάστηκε κατά πόσο οι διαφορές των μέσων όρων μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στις έξι διαστάσεις της φιλίας και την σχολική ευεξία ήταν στατιστικώς σημαντικές. Ο έλεγχος έγινε με το κριτήριο T-test. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι διαφορές μεταξύ των μέσων όρων στις δύο ομάδες ήταν στατιστικώς σημαντικές μόνο για τους παράγοντες των συναισθημάτων αυτοεπιβεβαίωσης ($t(182) = -2,17, p = ,04 < ,05$), συναισθηματικής ασφάλειας ($t(182) = -3,07, p = ,007 < ,01$) και σχολικής ευεξίας ($t(182) = -3,00, p = ,007 < ,01$) (Πίνακας 5).

Πίνακας 6

Μέσοι όροι και τιμή t των διαστάσεων ως προς το Φύλο

	Φύλο		<i>t (df=182)</i>
	Αγόρια	Κορίτσια	
	<i>M.O.</i>	<i>M.O.</i>	
Αυτοεπιβεβαίωση	6,64	7,00	-2,17 *
Συναισθηματική Ασφάλεια	6,59	7,13	-3,07**

Σχολική Ευεξία	3,93	4,18	-3,00**
----------------	------	------	---------

Σημείωση: * $p < ,05$, ** $p < ,01$

Συγκεκριμένα, σε γενικές γραμμές παρατηρήθηκε ότι κατά μέσο όρο τα κορίτσια βιώνουν την αυτοεπιβεβαίωση και νιώθουν συναισθηματική ασφάλεια μέσω της φιλίας, όπως και το αίσθημα σχολικής ευεξίας σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα αγόρια.

Συγκρίσεις ως προς την τάξη φοίτησης

Σε αυτή την υποενότητα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου ως προς την τάξη φοίτησης, όπου διαπιστώθηκε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά της σχολικής ευεξίας ($t(182) = 2,86$, $p = ,005 < ,05$) των μαθητών, ανάμεσα στις δύο τάξεις φοίτησης, άρα παρατηρείται ότι κατά μέσο όρο οι μαθητές της Ε' Δημοτικού βιώνουν το αίσθημα σχολικής ευεξίας περισσότερο (Μ.Ο. = 4,24) σε σχέση με τους μαθητές της ΣΤ' Δημοτικού (Μ.Ο. = 3,99).

Συγκρίσεις ως προς την εκπαίδευση του πατέρα

Από τον πίνακα 7 διαπιστώνεται ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά των συναισθημάτων συντροφικότητας ($X^2(3, N = 182) = 11,53$, $p = ,009 < ,05$), αξιόπιστης συνεργασίας ($X^2(3, N = 182) = 10,73$, $p = ,013 < ,05$), αυτοεπιβεβαίωσης ($X^2(3, N = 182) = 10,82$, $p = ,01 < ,05$) και σχολικής ευεξίας ($X^2(3, N = 182) = 14,56$, $p = ,002 < ,05$) των μαθητών, ανάμεσα στις τέσσερις κατηγορίες εκπαιδευτικού επιπέδου.

Πίνακας 7

Μέσοι όροι και τιμή κριτηρίου Kruskal Wallis (X^2) των διαστάσεων ως προς την εκπαίδευση Πατέρα

	Εκπαίδευση Πατέρα				X^2
	Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο	Πανεπιστήμιο	
	Μ.Ο.	Μ.Ο.	Μ.Ο.	Μ.Ο.	
Συντροφικότητα	5,88	6,18	6,67	7,08	11,53**
Αξιόπιστη Συνεργασία	7,08	6,87	6,91	7,32	10,73**
Αυτοεπιβεβαίωση	5,04	6,45	6,72	7,02	10,82**

Σχολική Ευεξία	2,81	3,89	3,93	4,20	14,56**
----------------	------	------	------	------	---------

Σημείωση: ** $p < ,01$

Συγκεκριμένα, σε γενικές γραμμές παρατηρείται ότι κατά μέσο όρο, όσο υψηλότερη είναι η εκπαίδευση του πατέρα, τόσο περισσότερο ο μαθητής βιώνει τα αισθήματα συντροφικότητας και αυτοεπιβεβαίωσης μέσω της φιλίας, καθώς και το αίσθημα σχολικής ευεξίας (καθώς οι αντίστοιχες αναμενόμενες τιμές αυξάνονται). Σε ό,τι αφορά τον παράγοντα της αξιόπιστης συνεργασίας, η μεγαλύτερη διαφορά ανάμεσα στις τέσσερις κατηγορίες εντοπίζεται στα άτομα των οποίων ο πατέρας έχει πανεπιστημιακή εκπαίδευση, και τα οποία τείνουν, κατά μέσο όρο, να νιώθουν ισχυρότερο το αίσθημα αξιόπιστης συνεργασίας (Μ.Ο. 7,32), σε σχέση με τις άλλες τρεις κατηγορίες, των οποίων ο μέσος όρος κυμαίνεται ανάμεσα στις τιμές 6,87 και 7,08.

Συγκρίσεις ως προς την εκπαίδευση της μητέρα

Σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση της μητέρας (Λύκειο/Πανεπιστήμιο), οι διαφορές μεταξύ των μέσων όρων στις δύο ομάδες ήταν στατιστικώς σημαντικές μόνο για τον παράγοντα του αισθήματος συντροφικότητας ($t(172) = -2,26$, $p = ,02 < ,05$) (Πίνακας 8). Αναφέρεται μόνο το Λύκειο και το Πανεπιστήμιο ως ομάδες μορφωτικού επιπέδου, διότι οι υπόλοιπες ομάδες είχαν ελάχιστα άτομα, με αποτέλεσμα να είναι αδύνατος ο έλεγχος και η εξαγωγή συμπερασμάτων. Ειδικότερα, παρατηρήθηκε ότι κατά μέσο όρο τα παιδιά των οποίων η μητέρα έχει ολοκληρώσει Πανεπιστημιακές σπουδές βιώνουν το συναίσθημα συντροφικότητας μέσω της φιλίας σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τα παιδιά των οποίων η μητέρα έχει ολοκληρώσει το Λύκειο.

Ανάλυση Παλινδρόμησης για την Σχολική Ευεξία

Σε αυτή την ενότητα σκοπός είναι η διερεύνηση της υπόθεσης για το αν οι έξι διαστάσεις της φιλίας (συντροφικότητα, βοήθεια, οικειότητα, αξιόπιστη συνεργασία, αυτοεπιβεβαίωση, συναισθηματική ασφάλεια) και ο βαθμός που οι μαθητές βιώνουν τους εν λόγω παράγοντες μπορούν να συμβάλουν στην πρόβλεψη του βαθμού σχολικής ευεξίας που αισθάνονται οι μαθητές. Το ερώτημα αυτό απαντήθηκε μέσω της μεθόδου της βηματικής (stepwise) παλινδρόμησης.

Στον πίνακα που ακολουθεί βρίσκονται τα αποτελέσματα των αναλύσεων βηματικών παλινδρομήσεων για την πρόβλεψη της σχολικής ευεξίας (εξαρτημένη μεταβλητή) από τις έξι διαστάσεις της φιλίας, καθώς και των (δημογραφικών) μεταβλητών που βρέθηκαν να έχουν σημαντική συσχέτιση με την ευεξία (γενικός βαθμός, ηλικία, εκπαίδευση πατέρα, εκπαίδευση μητέρας, φύλο, τάξη, οικογενειακή κατάσταση), που αποτελούν τις ανεξάρτητες μεταβλητές.

Πίνακας 8

Ανάλυση βηματικής παλινδρόμησης: Συντελεστές παλινδρόμησης για τη στατιστική πρόβλεψη της σχολικής ευεξίας

Βήμα	Προβλεπτικοί Παράγοντες	B	SE B	β	p	R ²	F	p
1	Αυτοεπιβεβαίωση	0,24	0,03	0,47	,000	,22	52,07	,000
2	Αυτοεπιβεβαίωση	0,23	0,03	0,45	,000	,28	37,12	,000
	Γενικός Βαθμός	0,40	0,09	0,26	,000			
3	Αυτοεπιβεβαίωση	0,21	0,03	0,42	,000	,34	31,80	,000
	Γενικός Βαθμός	0,37	0,09	0,25	,000			
	Ηλικία (σε μήνες)	-0,02	0,01	-0,24	,000			
4	Αυτοεπιβεβαίωση	0,20	0,03	0,39	,000	,36	25,55	,000
	Γενικός Βαθμός	0,34	0,09	0,22	,000			
	Ηλικία (σε μήνες)	-0,02	0,01	-0,23	,000			
	Εκπαίδευση Πατέρα	0,11	0,05	0,14	,030			
5	Αυτοεπιβεβαίωση	0,13	0,04	0,27	,002	,38	21,66	,000
	Γενικός Βαθμός	0,35	0,09	0,23	,000			
	Ηλικία (σε μήνες)	-0,01	0,01	-0,21	,001			
	Εκπαίδευση Πατέρα	0,11	0,05	0,13	,037			
	Συναισθηματική Ασφάλεια	0,09	0,04	0,18	,041			

Σημείωση: Μέθοδος: Βηματική (Stepwise). $F(5,178) = 21,66$, $p < ,01$. Παρουσιάζονται οι προβλεπτικοί παράγοντες με στατιστικώς σημαντική συμβολή στην πρόβλεψη της εξαρτημένης μεταβλητής

Από το τελικό μοντέλο παλινδρόμησης που προέκυψε, παρατηρήσαμε ότι η σχολική ευεξία μπορεί να προβλεφθεί από τα αισθήματα αυτοεπιβεβαίωσης και συναισθηματικής ασφάλειας, αλλά και από τον γενικό βαθμό των μαθητών, την ηλικία τους και την εκπαίδευση του πατέρα, καθώς αυτές είναι οι ανεξάρτητες μεταβλητές που βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές. Ειδικότερα, η σχολική ευεξία σχετίζεται θετικά με την αυτοεπιβεβαίωση ($B = 0,13$, $p < ,05$) ερμηνεύοντας το 22% της διακύμανσης της σχολικής ευεξίας και με τον γενικό βαθμό ($B = 0,35$, $p < ,05$). Με την μεταβλητή αυτή το ποσοστό της διακύμανσης της σχολικής ευεξίας που ερμηνεύεται από το μοντέλο αυξάνεται στο 28%. Παράλληλα, βρέθηκε ότι η σχολική ευεξία σχετίζεται αρνητικά με την ηλικία των παιδιών ($B = -0,01$, $p < ,05$), το οποίο σημαίνει ότι όσο αυξάνεται η ηλικία των μαθητών, το αναμενόμενο αίσθημα σχολικής ευεξίας που νιώθουν οι μαθητές περιορίζεται, ενώ με την προσθήκη της εν λόγω μεταβλητής στο μοντέλο το ποσοστό της διακύμανσης της σχολικής ευεξίας που ερμηνεύεται από αυτό αυξάνεται στο 34%. Τέλος, στο μοντέλο προστέθηκε η εκπαίδευση του πατέρα ($B = 0,11$, $p < ,05$) και η συναισθηματική ασφάλεια ($B = 0,09$, $p < ,05$), αυξάνοντας η κάθε μία κατά 2% το ποσοστό της διακύμανσης της σχολικής ευεξίας που ερμηνεύεται από την εισαγωγή τους στην εξίσωση της πρόβλεψης, το οποίο σημαίνει ότι όσο αυξάνονται οι τιμές των εν λόγω ανεξάρτητων μεταβλητών αυξάνεται και το αναμενόμενο αίσθημα σχολικής ευεξίας που νιώθουν οι μαθητές. Το τελικό μοντέλο ερμηνεύει το 38% της εξαρτημένης μεταβλητής.

Συζήτηση

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ σημαντικών διαστάσεων που συνθέτουν την έννοια της ποιότητας της φιλίας και της σχολικής ευεξίας. Επίσης, διερευνήθηκε αν βασικά δημογραφικά χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, η ηλικία και το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών, και η σχολική επίδοση των μαθητών και μαθητριών σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά της ποιότητας της φιλίας και τη σχολική ευεξία και αν μπορεί να προβλεφθεί η σχολική ευεξία από τις διαστάσεις της φιλίας.

Είναι σημαντικό, ωστόσο, να παρουσιαστούν αρχικά τα ευρήματα όσον αφορά στις αντιλήψεις των παιδιών για τη φιλία και την ποιότητα των φιλικών σχέσεών τους, καθώς και τη σχέση διαφόρων δημογραφικών μεταβλητών με τις αντιλήψεις για τη φιλία και τα αντίστοιχα ευρήματα για τη σχολική ευεξία.

Πρώτα απ' όλα τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, έδειξαν ότι οι μαθητές είχαν υψηλούς μέσους όρους στα συναισθήματα της συντροφικότητας, της βοήθειας, της οικειότητας, της αυτοεπιβεβαίωσης, της αξιοπιστίας στην συνεργασία και της συναισθηματικής ασφάλειας. Φάνηκε, δηλαδή, πως αυτά τα συναισθήματα που ουσιαστικά αποτελούν τις διαστάσεις της φιλίας, συνδέονται θετικά μεταξύ τους, καθώς υπάρχει μια αναλογία στην βίωση αυτών των συναισθημάτων. Από αυτό αποδεικνύεται πως η πλεινότητα του δείγματος, έχει δημιουργήσει ικανοποιητικές φιλικές σχέσεις και πως αισθάνεται σχολική ευεξία.

Όσον αφορά στις αντιλήψεις των παιδιών για τις φίλεις τους βρέθηκε ότι τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα προτιμούσαν να κάνουν φίλεις με παιδιά του ίδιου φύλου, αλλά και με όσα παιδιά είχαν τα ίδια όνειρα, στόχους και φιλοδοξίες. Αυτό έχει επιβεβαιωθεί και από άλλες μελέτες, όπου έχουν επισημάνει την αναγκαιότητα παρόμοιας ιδιοσυγκρασίας για τη δημιουργία φιλίας (Holder & Coleman , 2015). Παράλληλα, τα παιδιά διαλέγουν κυρίως άτομα για φίλους με τα οποία δείχνουν οικειότητα και ασφάλεια και στα οποία μπορούν να στηριχθούν. Συνεπώς,

γίνεται αντιληπτό ότι τα παιδιά προτιμούν να επιλέγουν για φίλους εκείνα τα παιδιά που καλύπτουν και κάποιες συναισθηματικές και ψυχικές ανάγκες τους, όπως είναι για παράδειγμα η ασφάλεια, η αλληλοβοήθεια και άλλα. Δηλαδή, μέσα από τη συναναστροφή τους, τα παιδιά επιλέγουν για φίλους αυτά με τα οποία νιώθουν καλύτερα, πιο ευχάριστα και οικεία. Παράλληλα, πρέπει να τονιστεί ότι κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης στο δημοτικό σχολείο διαμορφώνονται και φιλίες μεταξύ των παιδιών, ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους (π.χ., αν τους αρέσει να παίζουν τα ίδια παιχνίδια) ή να ακολουθούν τις ίδιες δραστηριότητες. Η επιλογή των φίλων στηριζόμενη στο φύλο, στα κοινά ενδιαφέροντα και στην ικανοποίηση των ψυχοσυναισθηματικών αναγκών, αποτελεί έναν κοινό τρόπο για τις έρευνες που έχουν διεξαχθεί σε διεθνές επίπεδο εδώ και δεκαετίες (Holder & Coleman, 2015).

Ένα ακόμη θέμα που πρέπει να συζητηθεί είναι η σχέση των αντιλήψεων των παιδιών για την φιλία με την εκπαίδευση, την οικονομική κατάσταση των γονιών, αλλά και την περιοχή που διαμένουν. Όπως φαίνεται και από άλλες έρευνες, διαφορετικές απόψεις μπορεί να έχει ένα παιδί που προέρχεται από μία φτωχή οικογένεια από ένα παιδί που προέρχεται από μία ευκατάστατη οικογένεια. Παράλληλα, μεγάλη σημασία έχει και το μορφωτικό επίπεδο των γονιών, για τον τρόπο που μεγαλώνουν τα παιδιά και ο τρόπος που μαθαίνουν να συμπεριφέρονται αρχικά μέσα στην οικογένεια και αργότερα στο σχολείο ή στην κοινωνία. Όλοι αυτοί οι παράγοντες έχουν αντίκτυπο και στον τρόπο που τα παιδιά θα δημιουργήσουν φιλίες μέσα στο σχολικό περιβάλλον (Holder & Coleman, 2015· Reeves, 2012).

Πιο συγκεκριμένα, όσο υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο είχαν οι γονείς, τόσο μεγαλύτερη ήταν η αντιλαμβανόμενη ευεξία των μαθητών/τριών με τα παιδιά γονέων που ήταν απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης να βιώνουν τα υψηλότερα επίπεδα ευεξίας. Προηγούμενες μελέτες έχουν δείξει ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών σχετίζεται με το γονεϊκό στυλ ανατροφής που υιοθετούν, η σχολική επίδοση των παιδιών τους, στην ενεργοποίησή τους και τις στάσεις ζωής τους (Marzulina, 2018). Ακόμη, η Stenhammar και οι συνεργάτες της (2007) σε ένα δείγμα 176 παιδιών

έδειξαν ότι τα παιδιά γονέων που ήταν απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είχαν πιο υγιεινές διατροφικές συνήθειες και περνούσαν λιγότερο χρόνο στην τηλεόραση σε σύγκριση με παιδιά γονέων που είχαν απολυτήριο γυμνασίου ή λυκείου. Πρόσφατα, η Crede και οι συνεργάτες της (2015) βρήκαν ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας, αλλά όχι του πατέρα, σχετιζόταν με τη σχολική επίδοση και την αίσθηση ικανοποίησης από τη ζωή των παιδιών. Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση δεν βρέθηκαν μελέτες οι οποίες να υποδεικνύουν τη θετική σχέση του εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων στη σχολική ευεξία των παιδιών. Ωστόσο, σύμφωνα με τις μελέτες που αναφέρθηκαν παραπάνω, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι υγιεινές διατροφικές συνήθειες, οι στάσεις ζωής και η αίσθηση ικανοποίησης από τη ζωή θα μπορούσαν να λειτουργούν ως διαμεσολαβητές της σχέσης μεταξύ σχολικής ευεξίας και εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων. (Crede et al., 2015)

Τέλος, βρέθηκε μία θετική συσχέτιση μεταξύ εκπαιδευτικού επιπέδου του πατέρα και συντροφικότητας, αξιόπιστης συνεργασίας και αυτό-επιβεβαίωσης στις φιλικές σχέσεις των παιδιών τους με τους συνομηλίκους τους. Από την άλλη, το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας βρέθηκε να σχετίζεται θετικά με την αυτό-επιβεβαίωση και τη συναισθηματική ασφάλεια των φιλικών σχέσεων των παιδιών τους (Reeves, 2012).

Ένα εξίσου σημαντικό αποτέλεσμα της παρούσας μελέτης αφορά τις διαφυλικές διαφορές που συνιστούν την ποιότητα της φιλίας. Πιο συγκεκριμένα, από την έρευνα φάνηκε ότι τα κορίτσια νιώθουν μεγαλύτερη συναισθηματική ασφάλεια και εμπιστοσύνη μεταξύ τους απ' ό,τι τα αγόρια. Δηλαδή, τα κορίτσια δείχνουν να εμπιστεύονται πιο εύκολα τις φίλες τους και να νιώθουν περισσότερη οικειότητα μεταξύ τους, πράγμα που σημαίνει ότι εκμυστηρεύονται πιο εύκολα τα μυστικά τους και νιώθουν αρκετά κοντά με τις φίλες τους. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν προηγούμενες έρευνες που έχουν δείξει ότι στις φίλιες των κοριτσιών το στοιχείο της οικειότητας είναι πιο ανεπτυγμένο απ' ό,τι στην περίπτωση των αγοριών και, κατ' επέκταση, οι δεσμοί φιλίας

μεταξύ τους είναι πιο ισχυροί σε σχέση με τους δεσμούς φιλίας που ενώνουν τα αγόρια της ίδιας ηλικίας (Holder & Coleman, 2015).

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό στις φιλίες αγοριών και κοριτσιών που πιθανόν να σχετίζεται με τα επίπεδα αυτο-επιβεβαίωσης και συναισθηματικής ασφάλειας είναι το μέγεθος στις παρέες των δύο φύλων. Πιθανώς, τα κορίτσια, επειδή συνηθίζουν να δημιουργούν μικρότερες σε αριθμό παρέες και ομάδες μεταξύ τους, βιώνουν μεγαλύτερη αυτο-επιβεβαίωση και συναισθηματική ασφάλεια. Οι διαφυλικές διαφορές που παρατηρήθηκαν στην παρούσα μελέτη είναι επίσης πιθανό να συνδέονται με τις διαφορετικές προσδοκίες των δύο φύλων ως προς τη φιλία και τις παρέες των συνομήλικων. Για παράδειγμα, τα κορίτσια έχουν την τάση να προσδοκούν μεγαλύτερη υποστήριξη (π.χ., ψυχολογική) όταν έχουν κάποιο πρόβλημα (Graig & Baucum, 2007).

Πρόσφατα, ο Hall (2011) σε μία έρευνα 37 μελετών βρήκε ότι οι γυναίκες διατηρούσαν υψηλότερες προσδοκίες από τους άντρες για τις φιλικές τους σχέσεις όσον αφορά στα στοιχεία της αμοιβαιότητας, της συναισθηματικής εγγύτητας και της συντροφικότητας. Συνεπώς γίνεται αντιληπτό ότι τα κορίτσια από μικρή ηλικία δείχνουν όχι μόνο μεγαλύτερη έμφαση στο στοιχείο της φιλίας με άλλα κορίτσια, αλλά περιμένουν από τις φίλες τους και την ανάλογη ανταπόκριση και υποστήριξη όταν τη χρειαστούν.

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας έδειξαν ότι η ποιότητα της φιλίας που βιώνουν συνολικά οι μαθητές/τριες μέσης παιδικής ηλικίας έχει άμεση σχέση με τη σχολική ευεξία. Δηλαδή, αν τα παιδιά περνούν καλά και ευχάριστα με τους υπόλοιπους στο σχολικό περιβάλλον τους, έχουν την τάση να αναπτύσσουν πιο εύκολα φιλίες μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Αυτό επιβεβαιώνεται και από προηγούμενες έρευνες που έχουν υποδείξει την αμφίδρομη σχέση φιλίας και ευεξίας (Holder & Coleman, 2015). Κι αυτό πιθανώς διότι οι καλές συνθήκες, η συνεργασία και η συντροφικότητα φέρνει πιο κοντά άτομα που δραστηριοποιούνται στο ίδιο περιβάλλον.

Στην παρούσα έρευνα βρέθηκε πως τα παιδιά που παρουσιάζουν καλή επίδοση στο σχολείο, είναι εκείνα που νιώθουν και μεγαλύτερη σχολική ευεξία, γεγονός που έχει επιβεβαιωθεί

από παρελθοντικές μελέτες στις οποίες έχει τονιστεί ότι οι θετικές κοινωνικές σχέσεις με φίλους και συμμαθητές είναι ιδιαίτερα ωφέλιμες για την σχολική επίδοση (Holder & Coleman, 2015). Μάλιστα, όσο πιο δυνατές και σταθερές φιλίες αναπτύσσει ένα παιδί, τόσο μεγαλύτερη απόδοση έχει στα σχολικά μαθήματα (Holder & Coleman, 2015).

Σύμφωνα και με έναν σημαντικό αριθμό εμπειρικών μελετών, η αμοιβαιότητα και η υποστήριξη είναι στοιχεία προσωπικότητας που φέρνουν πιο κοντά τα παιδιά, και, κατ' επέκταση, έχουν σημαντικά υψηλότερα επίπεδα σχολικής ευεξίας. Υποστηρίζεται ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις και η υποκειμενική ευεξία σχετίζονται σε σημαντικό βαθμό (Goswami, 2012 · Holder & Coleman, 2009 · Korkiamäki, 2011, 2013).

Η σχέση μεταξύ διαπροσωπικών σχέσεων και ευεξίας περιλαμβάνει και τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ φίλων. Για παράδειγμα, οι σχέσεις με τον καλύτερο φίλο μπορούν να προβλέψουν την ποιότητα ζωής και την ευεξία, ενώ ο αριθμός των φιλικών σχέσεων που διατηρεί κάποιος και η ποιότητα των σχέσεων αυτών σχετίζεται θετικά με την προσωπική ευτυχία (Demir et al., 2013). Από την παρούσα έρευνα, προέκυψε πως η σχολική ευεξία μπορεί να προβλεφθεί από τα αισθήματα αυτοεπιβεβαίωσης και συναισθηματικής ασφάλειας, που αποτελούν δυο από τις έξι διαστάσεις της φιλίας αλλά και από το γενικό βαθμό των μαθητών, την ηλικία τους και την εκπαίδευση του πατέρα. Με άλλα λόγια, οι δυνατές και ικανοποιητικές φιλικές σχέσεις, σε ένα βαθμό είναι ικανές να προβλέψουν τις πιθανότητες βίωσης του αισθήματος της σχολικής ευεξίας, αφού όσο πιο λειτουργικές είναι οι φιλικές σχέσεις που συνάπτει το άτομο, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα να νιώθει ευεξία και πληρότητα (Holder & Coleman, 2015).

Συμπερασματικά, η ποιότητα της φιλίας όπως αξιολογήθηκε στην παρούσα έρευνα βρέθηκε να σχετίζεται θετικά με τη σχολική ευεξία μαθητών και μαθητριών της Ε' και ΣΤ' δημοτικού. Επίσης, τα κορίτσια ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα σχολικής ευεξίας, αυτο-επιβεβαίωσης και συναισθηματικής ασφάλειας στις φιλικές τους σχέσεις απ' ό,τι τα αγόρια, κάτι

που δείχνει ότι τα κορίτσια δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα σε αυτή την ηλικία στην έννοια της φιλίας και περιμένουν την ανταπόδοσή της.

Περιορισμοί – Προτάσεις

Η παρούσα έρευνα παρέχει σημαντικές πληροφορίες για τη φιλία και τη σχολική ευεξία στη σχολική ηλικία, ωστόσο υπήρξαν κάποιοι περιορισμοί. Αρχικά, τα χαρακτηριστικά της φιλίας που αξιολογήθηκαν και συγκρίθηκαν με τη σχολική ευεξία περιλάμβαναν μόνο θετικά στοιχεία που προέκυπταν από τις φιλικές σχέσεις. Αυτό σημαίνει ότι δεν συμπεριλήφθηκαν τα στοιχεία εκείνα που σχετίζονται αρνητικά με τη σχολική ευεξία των μαθητών/τριών. Επίσης, το δείγμα δεν ήταν αντιπροσωπευτικό του γενικού πληθυσμού, οπότε δεν υπάρχει δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων. Τέλος, άλλος ένας περιορισμός που πρέπει να ληφθεί υπόψιν, συνίσταται στο εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων του συγκεκριμένου δείγματος, αφού τόσο οι πατέρες όσο και οι μητέρες σε μεγάλο ποσοστό είχαν ολοκληρώσει τις πανεπιστημιακές τους σπουδές, γεγονός που δεν αντικατοπτρίζει το σύνολο του πληθυσμού. Δηλαδή, εξαιτίας του μη επαρκούς δείγματος, καθίσταται σαφές ότι τα ευρήματα πρέπει να προσεγγίζονται με επιφύλαξη.

Η παρούσα έρευνα έρχεται να προστεθεί στον περιορισμένο αριθμό μελετών στην ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με τη σχέση της ποιότητας της φιλίας στη σχολική ευεξία σε παιδιά σχολικής ηλικίας. Η παρούσα μελέτη αποτελεί ένα βήμα για το σχεδιασμό μελλοντικών ερευνών που μπορούν να περιλαμβάνουν τόσο θετικά όσο και αρνητικά χαρακτηριστικά της φιλίας προκειμένου να υπάρξει πληρέστερη μελέτη των διαστάσεων της φιλίας και τη σχέση της τόσο με τη θετική όσο και με την αρνητική διάσταση της ευεξίας. Ακόμη, θα είχε ενδιαφέρον η σχέση μεταξύ ποιότητας της φιλίας και σχολικής ευεξίας να μελετηθεί σε διαχρονικές μελέτες με σκοπό να αποσαφηνιστεί η κατεύθυνση αλλά και η αιτιότητα της σχέσης.

Τέλος, είναι πολύ σημαντικό να γίνει κατανοητή η σχέση μεταξύ των εννοιών που μελετούνται στην παρούσα έρευνα, καθώς η καλύτερη κατανόηση μπορεί να συμβάλλει στην

ανάπτυξη κατάλληλων παρεμβάσεων και στην αποτελεσματική παροχή ψυχολογικών υπηρεσιών.

Βιβλιογραφία

- Acar, I. H., Rudasill, K. M., Molfese, V., Torquati, J., & Prokasky, A. (2015). Temperament and preschool children's peer interactions. *Early Education and Development*, 26(4), pp. 479-495.
- Αγοραστός, Δ. (2008). Ανάπτυξη φιλιών κατά την παιδική ηλικία. *Ψυχολογείν*.
Ανακτήθηκε 22 Οκτωβρίου 2008, από: www.psychologein.dagorastos.net
- Αναγνωστάκη, Λ. (2008). Οι σχέσεις φιλίας των παιδιών με τους συνομηλίκους και η σημασία τους για τη φυσιολογική συναισθηματική ανάπτυξή τους. *Δελτ Α' Παιδιατρ Κλιν Πανεπ Αθηνών* 55, 32 - 37
- Arunachalam, D. and Nguyen, D. (2016). Family connectedness, school attachment, peer influence and health-compromising behaviours among young vietnamese males. *Journal of Youth Studies*, 19, 287-304.
- Βαϊράμη, Μ. (2005). *Φιλικές σχέσεις παιδιών σχολικής ηλικίας: οικογενειακοί παράγοντες που τις επηρεάζουν*. Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ψυχολογίας
- Bakker, A. B., & Oerlemans, W. (2011). Subjective well-being in organizations. *The Oxford handbook of positive organizational scholarship*, 49, 178-189.
- Berndt, T.J. (2002). Friendship quality and social development. *American Psychological Society*, 11, 7-10.
- Boiniwell, & Ayers S. C. (Eds.), *The Oxford handbook of happiness*, pp. 860–870 : Oxford Press.
- Boivin, M., Vitaro, F., & Poulin, F. (2005). Peer relationships and the development of aggressive behavior in early childhood. In R. E. Trembay, W. W. Hartup, & J. J. Archer (Eds.), *Developmental origins of aggression* (pp. 376 – 397). Guilford.

- Bourdillon, M. (2014). Neglected dimensions of child wellbeing. *Children's Geographies*, 12, 497-503.
- Brace, M. (2011). *Who's There to Help? Assessment of social supports received by homeless and unaccompanied youth in high school*. Ph.D. Dissertation. University of Hartford, West Hartford.
- Bukowski, W. M., Laursen, B., & Hoza, B. (2010). The snowball effect: friendship moderates escalations in depressed affect among avoidant and excluded children. *Development and Psychopathology*, 22(4), 749-757.
- Γαλανάκη, Ε. (2003). *Θέματα αναπτυξιακής ψυχολογίας: γνωστική-κοινωνική συναισθηματική ανάπτυξη*. Ατραπός.
- Cook, J.L. & Cook, G. (2010). *Friendships during the preschool and childhood years*. Pearson Allyn Bacon Prentice Hall.
- Crede, J., Wirthwein, L., McElvany, N., & Steinmayr, R. (2015). Adolescents' academic achievement and life satisfaction: the role of parents' education. *Frontiers in Psychology*, 6, 52, 1-8
- Demir, M. (2010). Close relationships and happiness among emerging adults. *Journal of Happiness Studies*, 11, 293–313.
- Demir, M. & Özdemir, M. (2010). Friendship, need satisfaction, and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 11, 243–259
- Demir, M., Orthel, H., & Andelin, A. K. (2013). Friendship and happiness. In S. A. David, I.
- Emond, R. (2014). Longing to Belong: Children in residential care and their experiences of peer relationships at School and in the Children's Home. *Child & Family Social Work*, 19, 194-202.
- Fagerland, M.W.(2012).T-tests, non-parametric tests, and large studies—a paradox of statistical practice?. *BMC Medical Research Methodology* 12, 78.

- Gaertner, A. E., Fite, P. J., & Colder, C. R. (2010). Parenting and friendship quality as predictors of internalizing and externalizing symptoms in early adolescence. *Journal of Child And Family Studies*, 19(1), 101-108
- Giotso, A. & Touloumakos, A. K. (2014). They accept me, they accept me not. Psychometric properties of the Greek Version of the Child Parental Acceptance Rejection Questionnaire – Short Form. *Journal of Family Issues*, 1-18
- Goswami, H. (2012). Social relationships and children's subjective well-being. *Social Indicators Research*, 107, 575–588.
- Gülay, H. & Önder, A. (2013). A study of social–emotional adjustment levels of preschool children in relation to peer relationships. *Education 3-13*, 41(5), 514-522.
- Hall, J. A. (2011). Sex differences in friendship expectations: A meta-analysis. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28(6), 723-747.
- Holder, M. D., & Coleman, B. (2015). Children's friendships and positive well-being. In M. Demir (Eds), *Friendship and happiness*, pp. 81-97. Springer, Dordrecht.
- Huebner E., S., Hills, K., J., Jiang , X. , Long R., F., Kelly R., Lyons M., D., (2014). Schooling and children's subjective well – being. *Handbook of child well – being*, 26, 797 - 819
- Καλάτη, Β. (2014). *Κοινωνικός εκφοβισμός και οι φιλικές σχέσεις παιδιών και εφήβων: Διαστάσεις φύλου και εθνο-πολιτισμικής προέλευσης . Διδακτορική Διατριβή Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ψυχολογίας*
- Kamper, K. E., & Ostrov, J. M. (2013). Relational aggression in middle childhood predicting adolescent social-psychological adjustment: The role of friendship quality. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 42(6), 855-862.
- Kim, T. K., & Park, J. H. (2019). More about the basic assumptions of t-test: normality and sample size. *Korean Journal Of Anesthesiology*, 72(4), 331–335

- Konu, A., Alanen, E., Lintonen, T. & Rimpela, M. (2002). Factor structure of the school well – being Model. *Health Education Research*. 17 (6), 732 - 742
- Korkiamäki, R. (2011). Support and control among “friends” and “special friends”: peer groups’ Social Resources as Emotional and Moral Performances amidst Teenagers. *Children & Society*, 25, 104-114.
- Korkiamäki, R. (2013). Kaveria ei jätetä! Sosiaalinen pääoma nuorten vertaissuhteissa. *Finnish Youth Research Society*, Tampere University Press.
- Λαμπροπούλου, Α. (2009). Υποκειμενική αίσθηση ευεξίας των εφήβων και στρατηγικές αντιμετώπισης καταστάσεων άγχους. *Σύγχρονη Κοινωνία, Εκπαίδευση και Ψυχική Υγεία*, 2, 29-56
- Λαμπροπούλου, Α. (2018α). Υποκειμενική αίσθηση ευεξίας των εφήβων και ο ρόλος της οικογένειας. *Ψυχιατρική*. 29 (2), 172-182.
- Λαμπροπούλου, Α. (2018β). Παράγοντες του σχολικού περιβάλλοντος και η σχέση τους με την υποκειμενική αίσθηση ευεξίας των εφήβων μαθητών. *Νέα Παιδεία*, 167, 41-50.
- Lampropoulou, A., (2018). Personality, school and family: What is their role in adolescents’ subjective well-being. *Journal of Adolescence*, 18, 12-21
- Leyba, E. (2010.) How school social workers integrate service opportunities into multiple elements of practice. *Children & Schools*, 32, 27-49.
- Lindsey, E. W. (2016). Mutual positive emotion with peers, emotion knowledge, and preschoolers' peer Acceptance. *Social Development*. 26(2), 349 - 366
- Majors, K. (2012). Friendships: The power of positive alliance. In S. Roffey (Ed.), *Positive relationships: Evidence based practice across the world*, pp. 127–143. Springer

- Marzulina, L., & M Pd, L. (2018). Looking at the link between parents' educational backgrounds and students' English Achievement. *Indonesian Research Journal In Education* , 2(1) , 51 - 60
- Mendelson, M. J. & Aboud, F. (2014). McGill Friendship Questionnaire- Friendship Functions . Measurement Instrument Database for the Social Science. Retrieved from www.midss.ie
- Ogelman, H. G., & Secer, Z. (2012). Investigating the choice of friendship 5-6 Year olds make based on certain variables. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 47, 396-400.
- Πλατσίδου, Μ. και Ηρακλή, Ε. (2011). *Θρησκευτικότητα, Πνευματικότητα και Υποκειμενική Ευζωία*. Στο Μ. Πλατσίδου, Β Δαγδυλέλης (Επιμ. Εκδ.), Η σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα και το πλαίσιο της : Συλλογή εργασιών προς τιμή του καθηγητή Αχιλλέα Καψάλη (σσ. 179 – 194), Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
- Πνευματικός, Δ. (2013). Οικοδόμηση αξιών και γνώσεων μέσα από τις διληματικές καταστάσεις. Σεμινάριο εκπαιδευτικών στο πλαίσιο του προγράμματος Διάπολις. ΑΠΘ & ΕΣΠΑ.
- Rath, T., Harter, J. K., & Harter, J. (2010). *Wellbeing: The five essential elements*. Simon and Schuster.
- Reeves, E. (2012). The effects of opportunity to learn, family socioeconomic status, and friends on the rural math achievement gap in high school. *American Behavioral Scientist*, 56, 887-907.
- Robnett, R. & Leaper, C. (2013). Friendship groups, personal motivation, and gender in relation to High School Students' STEM Career Interest. *Journal of Research on Adolescence*, 23, 652-664.
- Rubin, K. H., & Ross, H. S. (Eds.). (2012). *Peer relationships and social skills in childhood*. Springer Science & Business Media.

- Samdal, O. (1998) *The school environment as a risk or resource for students' health-related behaviours and subjective well-being*. Research Center for Health Promotion, University of Bergen
- Σακελλαρίου, Μ., Ζεμπύλας, Μ., Πέτρου, Α. (2010). Στο Μ. Σακελλαρίου, Μ. Ζεμπύλας, Α. Πέτρου (Επιμ.), *Ηθική και εκπαίδευση: Διλήμματα και προοπτικές* (σσ. 205 - 269) Κριτική.
- Sallquist, J., DiDonato, M. D., Hanish, L. D., Martin, C. L., & Fabes, R. A. (2012). The importance of mutual positive expressivity in social adjustment: Understanding the role of peers and gender. *Emotion*, 12,(2), pp. 304–313.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2007). *Well-being*. Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/well-being/>
- Thoilliez, B. (2011). How to grow up happy: An exploratory study on the meaning of happiness from children's voices. *Child Indicators Research*, 4 ,pp. 323–351.
- Traylor, A., Williams, J., Kenney, J. and Hopson, L. (2016). Relationships between adolescent well-being and friend support and behavior. *Children & Schools*, 38, 179.
- Vernberg, E. M., Greenhoot, A. F., & Biggs, B. K. (2006). Intercommunity relocation and adolescent friendships: Who struggles and why? *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74, 511–523.
- WHO. (1997). *WHOQOL: Measuring quality of life*. Retrieved from <http://www.who.int/healthinfo/survey/whogol-qualityoflife/en/>
- WHO. (1998). *Health promotion evaluation: recommendations to policy makers. Report of WHO European working group on health promotion evaluation*. Copenhagen: WHO.
- Wojslawowicz, J. C., Rubin, K. H., Burgess, K. B., Booth-LaForce, C., & Rose-Krasnor, L. (2006). Behavioral characteristics associated with stable and fluid best friendship patterns in middle childhood. *Merrill-Palmer Quarterly*, 52, 671–693

Χατζηχρήστου, Χ. (2011). *Σχολική ψυχολογία*. Τυπωθήτω.

Χατζηχρήστου, Χ. (2014). *Συμβουλευτική στη σχολική κοινότητα*. Τυπωθήτω.

Χατζηχρήστου, Χ. (2015). *Πρόληψη και προαγωγή της ψυχικής υγείας στο σχολείο και στην οικογένεια*. Gutenberg.

Χατζηχρήστου, Χ., Δημητροπούλου, Π., Λυκιτσάκου, Κ. , Λαμπροπούλου, Α. (2009). Προαγωγή της σχολικής ευεξίας στη σχολική κοινότητα : Εφαρμογή παρεμβατικού προγράμματος σε επίπεδο συστήματος. *Ψυχολογία, Ειδικό Τεύχος Σχολικής Ψυχολογίας* , 16(3), 379-399

Zheng, C., Molineux, J., Mirshekary, S., & Scarparo, S. (2015). Developing individual and organisational work-life balance strategies to improve employee health and wellbeing. *Employee Relations*. 37 (3), 354 - 379